หิริโอตตัปปะมิได้, ให้เสนาโยธาหาน, ยกมากะทำวิหิงสาการย่ำยีกรุงศรีสัตนาคนหุด, ให้ได้ความเดือดร้อน. แลบัดนี้จะขอพระราชทานกองทัพขึ้นไปช่วยป้องกันกรุงศรีสัตนาคนหุด, ให้พ้นเงื้อมมือปัจจามิตร. แลจะขอเปนข้าขอบขัณฑเสมาพระมหานครศรีอยุธยา, ไปตราบเท่ากัลปาวสาน.

จึ่งเจ้าพระยาจักรีนำเอาลักสนะพระราชสาสน, พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุด, ขึ้นกราบทูนพระกรุนาให้ซาบสิ้นทุกประการ. สมเด็ดพระเจ้าหยู่หัว ก็ซงเครื่องสิริราชาลังกาภรณ์วิภูสิตเส็ด, สเด็ดออกนะมุขเด็ดพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท, พร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย, ฝ่ายทหานพลเรือนเฝ้ยมเฝ้าทูนละอองธุลีพระบาท, นะทิมดาบคดตามตำแหน่งซ้ายขวา. จึ่งให้เบิกแสนสุพจนาไมตรี, เข้ามาถวายบังคมนะสาลาหว่างทิมดาบ. แลดำหรัดพระราชปติสันถารสามนัดตามพระราชประเพนี. แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่แสนสุพจนาไมตรีโดยสมควร.

จึ่งมีพระราชดำหรัดสั่งสมุหนายก, ให้เกนท์กองทัพสัพด้วยช้างม้าเครื่องสาตราวุธทั้งปวงให้พร้อมไว้. แลดำหรัดให้พระยานครราชสีมาเปนแม่ทัพหลวง, พระสระบุรีเปนยกบัตร, พระนครนายกเปนเกียกกาย, พระรามกำแหงเปนกองหน้า, พระยาลพบุรีเปนทัพหลัง, ถือพลฉกันดำเครื่องหมื่นหนึ่ง, ช้างเครื่องสามร้อย, ม้าสี่ร้อย, สัพด้วยนานาสรรพาวุธปืนใหญ่น้อย, กะสุนดินประสิวพร้อมเส็ด. ให้ยกไประงับกำลังสึกเมืองหลวงพระบาง, ซึ่งยกมาตีกรุงศรีสัตนาคนหุดนั้น. ครั้นถึงวันอันได้มหาพิชัยเริกส์, จึ่งท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลาย ก็กราบ

ถวายบังคมลา, ยกช้างม้ารี้พลจากกรุงเทพมหานคร, กับด้วยแสนสุพจนาไมตรีซึ่งเปนราชทูตนั้น, แลเดินทัพไปโดยทางเมืองนครราชสิมา.

ครั้นใกล้ถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต, จึ่งให้ตั้งค่ายยับยั้งกองทัพหยุที่นั่น. จึ่งปรึกสากันว่า, ครั้นจะยกเข้าโจมตีกองทัพชาวเมืองหลวงพระบางบัดนี้ก็จะเสียไมตรีไปดูมิควร, แลเราจะแต่งหนังสือให้ไปว่ากล่าวแก่ชาวเมืองหลวงพระบาง, ให้เลิกทัพกลับไปโดยดีก่อน. ถ้าแลมิฟังยังองอาจจะต่อรบไซ้, จึ่งจะให้พลทหารเข้าโจมตีแหกหักเอาต่อภายหลัง, ครู่เดียวก็จะเปนธุลีสัมะลีไป. อันทัพลาวมิทานฝีมือเราได้แต่ในเพลาเดียว. ครั้นนายทัพนายกองปรึกสาเห็นพร้อมกันแล้ว, ก็ให้แต่งหนังสือให้ขุนหมื่นมีชื่อถือไปถึงแม่ทัพลาวชาวเมืองหลวงพระบาง. เปนใจความว่ากล่าวโดยไมตรี, เพื่อจะให้ปรานีประนอมเปนมิตรสันถวะกับกรุงศรีสัตนาคนหุตดังกาลก่อนมิให้เปนเวรไพรีอาฆาตกันสืบไป.

ครั้นแสนท้าวเสนาลาวแม่ทัพเมืองหลวงพระบาง, ได้แจ้งในหนังสือแลซาบว่า, กองทัพกรุงเทพมหานครยกมาช่วยกรุงศรีสัตนาคนหุตดังนั้นแล้ว, ก็เข็ดขามคร้ามพระเดชานุภาพยิ่งนัก. จึ่งแต่งหนังสือให้เพลี้ยความมีชื่อถือมาแจ้งแก่แม่ทัพไทย รับยินยอมปรานีประนอม เพื่อจะเปนมิตรสันถวะไมตรี, มิได้มีเวรอาฆาตกับกรุงศรีสัตนาคนหุตสืบไป. ก็เลิกกองทัพกลับคืนไปเมือง. จึ่งพระยานครราชสิมา, แลท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง, ก็แต่งหนังสือให้ขุนหมื่นมีชื่อถือลงไปกราบทูลพระกรุณาณกรุงเทพมหานคร, โดยประพฤติเหตุทั้งปวงก่อน. แล้วบอกเข้าไปให้เสนาลาวนำเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ๆ ดีพระทัยดำหรัดพระราชปติสันถารเปนอันดี. แลให้เลี้ยงดูเหล่ากองทัพ

ให้อิ่มหนำสำเหร็ด, พระราชทานรางวัลแก่ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงเปนอันมาก.

ฝ่ายผู้ถือหนังสือบอกนั้น, ก็มาถึงกรุงเทพมหานคร. ให้อัคมหาเสนาบดีกราบทูนพระกรุนาให้ซาบ. จึ่งซงพระกรุนาโปรดให้มีตราหากองทัพกลับลงมานะกรุง. ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลาย, ได้แจ้งในท้องตรานั้นแล้ว, ก็กราบถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงสรีสัตนาคนหุต. แล้วเลิกทัพกลับลงมายังกรุงเทพมหานคร.

ส่วนพระเจ้ากรุงสรีสัตนาคนหุต, ก็จัดแจงตกแต่งพระราชธิดาพร้อมด้วยพระพี่เลี้ยงนางกำนัล, แลทาสกัมกรชายหญิงสิ่งละร้อย, เปนบริวาร, สัพด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงพร้อมเส็ด. แลให้แสนท้าวพระยาลาวสามนายถือพล 10000, ช้างม้าโดยสมควร, ให้อันเชิญสเด็ดพระราชธิดาขึ้นสู่สีวิกากาญจน์ยานวิจิตร, ลงไปยังกรุงเทพมหานคร, โดยลำดับมารควิถี, ถึงพระราชนิเวสพระนครหลวง. จึ่งบอกหนังสือลงไปนะกรุงเทพมหานคร, ให้กราบทูนพระกรุนาให้ซาบ. พระบาทบรมบพิตรพุทธเจ้าช้างเผือก, ตรัดซาบเหตุดังนั้นแล้วซงพระโสมนัส, ดำหรัดแก่อัคมหาเสนาบดี, ให้ผูกเรือพระที่นั่งบัลลังก์ม่านทอง, แลเรืออื่น ๆ หลายลำ, ขึ้นไปรับนางกสัตรีกรุงสรีสัตนาคนหุตนะพระนครหลวง. แล่องลงมายังพระมหานคร, โดยทางคลองโพธิ์เรียง.

ครั้นมาถึงวัดกะโจม, จะเลี้ยวขึ้นไปทางรอทำนบ, พอสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวกรมพระราชวังบวร, มีพระบันทูรให้มารับพระราชบุตรีกรุงสรีสัตนาคนหุต, ขึ้นไว้นะพระราชวังบวร. แล้วสเด็ดพระราชดำเนินลงมายังพระราชวังหลวง, ขึ้นเฝ้าสมเด็ดพระพุทธเจ้าหลวง, กราบทูนพระกรุนา

ขอพระราชทานนางไว้ นะ พระราชวังบวร. จึ่งซงพระกรุนาโปรดพระราชทานให้แก่สมเด็ดพระเจ้าลูกเทอ โดยพระราชอัธยาสัยนั้น.

ศุลักราช 1059, ปีฉลูนพสก. ขนะนั้นสมเด็ดพระเจ้าลูกเทอเจ้าพระขวัน, พระชนม์คำรบสิบสามพรรสา. จึ่งซงพระกรุนาดำหรัดเหนือเกล้า, สั่งยัคมหาเสนาบดีให้จัดแจงการพระราชพิธีโสกันต์, นะ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท. แลให้ตั้งโรงพระกะยาสนาน แลพระเบญจา นะ ท้องสนามชั้นใน, แลให้ตั้งราชวัตฉัตรเบญจรงทงชัย, ทงประดากวางเปนระยะไป, โดยทางอันจะแห่นั้น, กว้างกะดาบาทเปนชั้น ๆ ครั้นถึงมิคสิรมาสสุกรปักส์ดิถี, นะ วันอันได้มหามงคลเริกส์, เพลาชายแล้วสามนาฬิกา, จึ่งพระบาทสมเด็ดบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวง, ก็ซงเครื่องสิริราชอลังการสรรพาภรน์, ภูสาลายทองสนับเพลาเชิงงอน, สอดซงสนองพระองค์หย่างเทสซงเจียรบาตรัตพัสตร์แล้ว, ซงพระมหากถินน้อยซงเหน็บพระแสงกั้นยั่น. แลมหาดเล็กเชิญพระแสงดาบไจเพชร. แล้วสเด็ดพระราชดำเนินมาขึ้นเกยซงพระราชยาน. เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์, มหาดเล็กแห่ซ้ายขวาหน้าหลังเปนขบวน, มาถึงพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท, สเด็ดขึ้นประทับหยุ่นะพระที่นั่งเก้าอี้ นะ ซานพัก.

ฝ่ายสมเด็ดพระเจ้าลูกเทอซงเครื่องแล้ว, สเด็ดขึ้นพระยานุมาส, เจ้าจอมเถ้าแก่เปนเพื่อนคนหนึ่ง. แลมหาดเล็กคู่แห่นั้น, นุ่งห่มสมปักท้องขาวชายกรวย. ไส่เสื้อครุยแลพอกเกี้ยวพื้นขาว, แห่หน้ายี่สิบคู่. ถัดนั้นจัดเอาบุตรขุนนางที่ไว้สะจุกนั้น, ให้นุ่งผ้าลายพื้นขาว, ไส่เสื้อครุยขาวยี่สิบคู่. แห่ขบวนหลังนั้นมีนางเชิญเครื่องหกคน, นางถือพื้นคนหนึ่ง. ถัดนั้นจัดเอาภรรยาขุนนางเดินพนมมือตามนางเชิญ

เครื่องเปนสี่แถว ๆ ละยี่สิบคน, เปนแปดสิบคน. ส่วนนุ่งผ้าท้องขาวชายกรวย, ห่มผ้าขาวขลิบทองสิ้น. ครั้นแห่เสด็จมาถึงชานพักแล้ว จึ่งให้ซึ่งเหยียบหน้าค้องไชย. มีนางพนักงานเอาน้ำชำระพระบาทสองคน, แล้วสมเด็จพระเจ้าหยู่หัว, ซึ่งรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จเข้าในพระมหาปราสาท. ซึ่งฟังสวดพระพุทธมนต์คำรบสามวันแล้ว, ถึงวันเปนคำรบสี่ได้เริกส์เพลารุ่ง. จึ่งแห่เสด็จมา ณะ โรงพระกระยาสนาน, เสด็จขึ้นบนพระเบญจาแล้ว, ถวายเครื่องมุรธาภิเสก. สงน้ำพระพุทธมนต์, แลน้ำสังขทักสินาวัต, ทิวชาจารย์ถวายอาเสียร พาทประโคมฆ้องกลองแตรสังขดุริยางคดนตรี. แล้วซึ่งเครื่องแห่เสด็จกลับเข้าพระราชวัง.

ครั้นเพลาชายแล้วสามนาลิกา, จึ่งแห่เสด็จไปสมโภชเวียนเทียน เกนท์แห่นุ่งสมปักลายใส่เสื้อครุยแลพอกชมพู. แลนางเชิญพระแซ่, นางยกเครื่อง, นางตามเสด็จทั้งปวงนั้น, ล้วนนุ่งผ้าท้องเขียวชายกรวย, ห่มผ้าชมพูขลิบทองสิ้นคำรบสามวัน, เปนหกวันด้วยกัน, ทั้งแห่ไปซึ่งฟังสวดสามวันนั้น. ครั้นโสกันต์แล้วเจ้าพระขวัญเสด็จออกซึ่งม้า ณะ ท้องสนามหลวง, หน้าพระที่นั่งจักรวัดทุกวัน ๆ.

ครั้นถึงเดือนสาม, สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งพระประชวรลงได้ประมาณ 15 วัน. แลพระโรคนั้นกำเริบหนักลง, จะเสวยพระกระยาหารก็ไม่ได้, เกือบใกล้สวรรคตหยู่แล้ว. แลพระราชวงสานุวงศ์, แลท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย, ก็เข้าไปนอนหยู่ในพระราชวังพร้อมกันสิ้น.

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวกรมพระราชวังบวร, ซึ่งพระราชดำ

หริแคลงเจ้าพระขวัน, ด้วยเห็นข้าไทยมาก, คนทั้งปวงยินดีนับถือมาก นานไปภายหน้าเกรงจะเปนสัตรูราชสมบัติ. จึ่งซงคิดการอันเปนคุยรหัส, แต่กับเจ้าฟ้าเพชร, เจ้าฟ้าพร ราชบุตรทั้งสองพระองค์มิให้ผู้อื่นรู้เห็น. ครั้นเห็นจวนจะสวรรคตในวันหนึ่งสองวันเปนแท้อยู่แล้ว จึ่งเสด็จพระราชดำเนินมายังพระราชวังหลวง, กับพระราชบุตรทั้งสอง, แลข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงเปนอันมาก, แลเสด็จเข้าอยู่ นะ พระตำหนักหนองหวาย จึ่งอุบายให้มหาดเล็กไปเชิญเสด็จเจ้าพระขวันว่า, มีพระบันทูรให้เชิญเสด็จไปเฝ้า, ซงพระกรุนาจะให้ซงม้าเทสให้ทอดพระเนตรสักหน่อยหนึ่ง. แลเจ้าพระขวันเสวยผลอุลิดหวานค้างอยู่ ครั้นซาบว่ามีพระบันทูรให้หา, ก็มิได้เสวยต่อไป. แลซีกซึ่งยังมิได้เสวยนั้น, เอาใส่ในเครื่องแล้วทูลลาสมเด็จพระมารดา, เสด็จมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร, นะ พระตำหนักหนองหวาย, กับด้วยนักพระสัตถาธิราชพระพี่เลี้ยง, แลข้าไทยทั้งปวง, ตามเสด็จมาเปนอันมาก. ครั้นเจ้าพระขวันมาถึงเสด็จเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว, มีพระบันทูรให้ห้ามพระพี่เลี้ยง, แลข้าไทยทั้งปวง, มิให้ตามเสด็จเข้ามา แลให้ปิดประตูกำแพงแก้วนั้นเสีย. จึ่งให้จับเจ้าพระขวันสำเร็จโทษเสียด้วยท่อนจัน, ในพระตำหนักหนองหวายเสร็จแล้ว, ก็ให้เอาพระศพใส่ถุง, แล้วใส่ลงในแม่ขัน, ให้ข้าหลวงเอาออกไปฝังเสีย นะ วัดโคกพระยา, แล้วเสด็จกลับมายังพระราชวังบวรสถานมงคล.

ฝ่าย นักพระสัตถาพระพี่เลี้ยง, แลข้าไทยทั้งปวงแจ้งว่า, เจ้าของตัวเปน เหตุแล้ว ก็ชวนกันร้องไห้กลับมาทูลแก่เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพ ซึ่งเปนพระมารดา. แลเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพ, ขณะ

เมื่อพระราชบุตรทูลลาไปกรมพระราชวังบวรนั้น, เจ้าที่พระบันทมหยู่ แต่ท่วายังมิได้บันทมหลับสนิท, พอเคลิ้มหลับลงก็ได้ยินเสียงพระราชบุตรมาทูลว่า, ข้าพระเจ้าขอพระราชทานผลอุลิดหวานซักซึ่งเหลือหยู่นั้นเสวยต่อไป, ก็ตกพระทัยบันทมตื่นขึ้นมาในทันใดนั้น. พอนักพระสัตถาธิราชมาถึง, ร้องไห้กราบทูลโดยมูลเหตุทั้งปวง. เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพได้ซงฟังดังนั้น, ก็ตกพระทัยค่อนพระซวงซงพระกันแสงถึงพระราชบุตรเปนกำลัง. แล้วสเด็จขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งซงพระประชวรหนักหยู่นั้น. แลซงพระโสการ่ำไรกราบทูลโดยมูลคดีทั้งปวง. แล้วทูลว่า, ลูกข้าพระพุทธเจ้าหาความผิดมิได้, กรมพระราชวังบวรมาฆ่าลูกข้าพระพุทธเจ้าเสียโดยหาเหตุมิได้. สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสได้ซงฟังดังนั้น, ก็ตกพระทัยอาลัยในพระราชโอรส. ซงพระโสกาอาดูรภาพเปนกำลัง. แล้วซงพระพิโรธแก่กรมพระราชวังบวรยิ่งนัก, ดำหรัสว่า, กูไม่ให้ราชสมบัติแก่อ้ายสามคนพ่อลูกนี้แล้ว ๆ มีพระราชดำหรัสให้หาเจ้าพระพิชัยสุรินทรราชนัดดา, ขึ้นมาเฝ้าบนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาอาสน์, ซึ่งสเด็จซงพระประชวรหยู่นั้น. แล้วซงพระพระกรุณาตรัสมอบเวนราชสมบัติให้แก่เจ้าพระพิชัยสุรินทร. แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวก็สเด็จสวรรคตในเพลาราตรีวันนั้น. พระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, พระชันสาเถาะนพศก. แรกสเด็จขึ้นเสวยราชสมบัตินั้น, พระชนม์ได้ห้าสิบหกพันสา, สเด็จดำรงราชอาณาจักรหยู่ได้สิบห้าพรรษา ชนะสวรรคตณะพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาทในเดือนสี่ปีฉลูนพศก, จุลศักราชได้ 1059 นั้น, สิริพระชนม์มายุได้เจ็ดสิบเอ็ดพรรษา.

แผ่นดินหลวงสรสักดิ์, ซึ่งเรียกพระพุทธเจ้าเสือ

ในศักราช 1059 ปีฉลูนพศกนั้น ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลตรัสซาบเหตุว่า, มีพระราชโองการโปรดมอบเวนราชสมบัติให้แก่เจ้าพระพิชัยสุรินทรราชนัดดาดังนั้นแล้ว, ก็มิได้สเด็ดพระราชดำเนินลงมายังพระราชวังหลวง. ส่วนเจ้าพระพิชัยสุรินทร, ก็มิอาจรับราชสมบัตินั้นได้, เกรงพระเดชานุภาพสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวกรมพระราชวังบวรหยู่. จึ่งนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑทั้งห้าประการสำหรับพระมหากษัตราธิราชเจ้านั้น, ขึ้นไปยังพระราชวังบวร, กับด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายพร้อมกันเปนอันมาก, ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวมหาอุปราช, กราบบังคมทูลถวายราชสมบัติ, แลเครื่องเบญจราชกุกุธภัณฑทั้งปวง สมเด็จพระเจ้าหยู่หัวก็มิได้รับ จึ่งมีพระราชบันทูลตรัสแก่เจ้าพระพิชัยสุรินทรว่า, พระราชโองการโปรดมอบเวนราชสมบัติให้เปนสิทธิแก่ท่านแล้ว, ท่านจงครองราชสมบัติเถิด. แลซึ่งท่านจะมายกราชสมบัติให้แก่เรา, แลเราจะรับราชสมบัตินั้น, ก็จะเปนละเมิดพระราชโองการไป ดูมิบังควรนัก. แลเจ้าพระพิชัยสุรินทรได้ฟังดังนั้น, ก็ยิ่งตกพระทัยกลัวพระเดชานุภาพยิ่งนัก. จึ่งกราบทูลอ้อนวอนไปเปนหลายครั้ง. สมเด็จพระมหาอุปราชก็มิได้รับ. เจ้าพระพิชัยสุรินทรก็ซบพระเศียรเกล้าลงกลิ้งเกลือกกับฝ่าพระบาท. แล้วกราบทูลวิงวอนไปว่า, ข้าพระพุทธเจ้าวาศนาบารมีก็น้อย, บุญน้อย, กำลังน้อย, ก็มิอาจสามารถจะดำรงราชสมบัติไว้ได้. ถ้าแลข้าพระพุทธเจ้าจะครอบครองแผ่นดินสืบไปบัดนี้, เห็นจะมีภัยอันตรายแก่ราชสมบัติ, แลบ้านเมือง, สมณะพราหมณาจารย์อาณา

ประชาราสดร, จะได้ความเดือดร้อนเปนมั่นคง. อันเสวตฉัตรนี้เปน มหาสิริอันประเสิด. ถ้าบุคคลผู้ใดมิได้มีบุญญาภิสังขารล้างสมมาแต่ ก่อน, ก็หาดำรงรักสาไว้ได้ไม่. อุปมาดังมันเหลวแห่งพระยาราชสีห์, มี ขันชาติอันสุขุมละเอียดยิ่งนัก. ถ้าแลจะเอาภาชนะอันใด ๆ ก็ดี, มา รองรับไว้นั้น, ก็หารองรับไว้ได้ไม่, ก็จะไหลรั่วไปเสียสิ้น. แลซึ่งจะรอง รับไว้ได้นั้น, ก็แต่สุวรรณภาชนะสิ่งเดียว. แลพระองค์กอบด้วยพระ ราชกริสดาเดชาธิการอภินิหารบารมีมาก, สมควรจะดำรงราชอานาจักร ในแผ่นดินไทยประเทสได้ อุปมัยดังภาชนะทองอันรองรับไว้, ซึ่งมัน เหลวแห่งพระยาราชสีห์เหมือนฉะนั้น. ขอพระองค์จงซงพระกรุนาโปรด รับครอบครองราชสมบัติ, โดยสภาวสุจริตธัมเถิด, เหมือนหนึ่งพระ องค์ซงพระมหากรุณภาพแก่แผ่นดิน, หย่าให้เปนจลาจลเลย, สมนะ พราหมนาจารย์อานาประชาราสดร, จะได้พึ่งพระบารมีร่มเย็นเปนสุขา นุสุข. แลซึ่งพระองค์จะมิซงพระกรุนาโปรดรับครองราชสมบัติไซ้, ก็ เหมือนไม่ซงพระกรุนาแก่แผ่นดิน. แลไพร่ฟ้าข้าขอบขันทเสมาทั้งปวง เห็นว่า, บ้านเมืองจะเกิดอันตราย. สมนะพราหมนาจารย์อานาประชา ราสดรจักได้ความเดือดร้อนเปนแท้ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะหาที่พึ่งที่พำนัก มิได้, ก็จะกราบถวายบังคมลาพระองค์, บุกป่าฝ่าดงไปซุกซ่อนนอน ตายเสียตามยถากัมของข้าพระพุทธเจ้า.

ขนะเมื่อเจ้าพระพิชัยสุรินทรกราบทูลวิงวอนอยู่ฉะนั้น, พอท้าว พระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลายฝ่ายพระราชวังหลวง, ก็ตามขึ้น ไปถึงพร้อมกัน แลเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แลช่วยอุดหนุนเพ็ดทูลอ่อนวอนขึ้น, เพื่อจะให้ซงพระกรุนาโปรดรับ

ครองราชสมบัตินั้น. จึ่งเจ้าพระพิชัยสุรินทร, ก็รับพระราชโองการแต่พระบาทบรมบพิตรพระเจ้าหยู่หัว, แล้วรับพระบันทูรแต่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์. แลท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย, ก็รับพระโองการแลพระบันทูนตามเจ้าพระพิชัยสุรินทรนั้น. พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ตรัสทอดพระเนตรเห็นท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย ราบคาบเปนปรกติพร้อมมูลกันหยู่สิ้น. แล้วจึ่งมีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้า, โปรดให้ท้าวพระยาข้าทูนละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย, ถือน้ำพระพิพัธน์สัจจาถวายสาบาน, ตามโบรานราชประเพนีเสร็จสิ้นทุกประการ. แลเจ้าพระพิชัยสุรินทร, แลท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุข, สมนะพราหมนาจารย์ทั้งหลาย, ก็อันเชินสเด็จพระราชดำเนินลงมายังพระราชวังหลวง. จึ่งมีพระราชดำหรัส, ให้เจ้าพนักงานจัดแจงการอันเชินพระบรมสพไส่ในพระโกสเสร็จแล้ว, ประดิสถานไว้ในพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ที่สเด็จสวรรคตนั้น. แล้วมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่พระมหาราชครู, พระราชครูปโรหิตาโหราจารย์. ให้จัดแจงการพระราชพิธีราชาภิเสก, เฉลิมพระราชมนเทียร.

ครั้นถึงวันอันได้สุภวารมหามงคลนักขัตเริกส์, จึ่งท้าวพระยาเสนาบดีกวีราช, ข้าทูนละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย, ฝ่ายทหานพลเรือน. แลพระสงฆ์ราชาคนะคามวาสี, อรัญวาสี, ชีพ่อพราหมนาจารย์ทั้งหลายประชุมพร้อมกัน นะ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท, อันเชินสเด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, สเด็จขึ้นราชาภิเสกเปนเอกอัคบรมขัตติยาธิบดินทร์ปิ่นพิภพจบสกลราชสีมา, เสวยมีไหสุริยสวรรยาธิปัตถวัลยราชประเพนี, สืบสิริสุริยสวัสดิวงส์ดำรง

ราชอานาจักร นะ กรุงเทพมหานครบวรทวาราวดี, ศรีอยุธยามหาดิลก ภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์, อุดมราชนิเวสมหาสถาน. แล้วถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์สำหรับพระมหากสัตราธิราชเจ้า, แลการพระราชพิธีทั้งปวงนั้น, พร้อมตามหย่างโบรานราชประเพณีเสร็จสิ้นทุกประการ. จึ่งสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวเสด็จประเวสพระราชมนเทียร, แลสเด็จหยู่พระที่นั่งสุริยามรินท์มหาปราสาท. แลขนะเมื่อพระองค์เสด็จเสวยราชสมบัตินั้นพระชนม์ได้สามสิบหกพรรสา. จึ่งมีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้า, โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเทอพระองค์ใหญ่, ประดิสถานที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล. แลสมเด็จพระเจ้าลูกเทอพระองค์น้อยนั้น, ซึ่งพระกรุนาโปรดให้เรียกว่าพระบันทูรน้อย. แต่บันดาข้าหลวงเดิม, ที่มีบำเหน็จความชอบนั้น, ก็พระราชทานยศสักดิ์ให้ตามสมควรถานานุรูปถ้วนทุกคน. แล้วซึ่งพระกรุนาให้ช่างพนักงาน, จัดการทำพระเมรุมาสขนาดใหญ่, ชื่อเจ็ดวาสองสอกกอบด้วยเมรุทิสเมรุแซก แลสามซ่างพร้อม. แลการพระเมรุมาสนั้นกำหนด 11 เดือนจึ่งสำเหร็จ.

จุลักราชได้ 1160, ปีขานสัมริทธิสกเดือนสี่, ได้สุภวารดิถีพิชัยเริกส์, จึ่งให้อันเชินพระบรมโกดขึ้นประดิสถานเหนือพระมหาพิชัยราชรถแห่แหนเปนขบวนไป. เข้าพระเมรุมาสตามหย่างแต่ก่อน แลให้ทั้งทานต้นกามพฤกส์, แลมีการมหรสพต่าง ๆ ทุกประการ ครั้นค่ำให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ รทาไหยสิบหกรทา. บูชาพระบรมสพ, เปนมโหตาราธิการยิ่งนัก, แลซึ่งสดับปกรน์พระสงค์ 10000, ครบเจ็ดวันแล้ว, ถวายพระเพลิง. ครั้นดับพระเพลิงแล้ว, แจงพระรูปซึ่งสดับ–

ปกรณ์พระสงฆ์คอกสี่ร้อยรูป. แล้วเก็บพระอัฐิใส่พระโกฐน้อย, อัญเชิญขึ้นพระราชยาน, แห่เปนขบวนเข้ามายังพระราชวัง, จึ่งให้อัญเชิญพระบรมโกฐพระอัฐิเข้าบันจุไว้ นะท้ายจรนำพระมหาวิหาร, วัดพระศรีสรรเพชญดาราม.

ฦศักราชได้ 1061, ปีเถาะเอกศก, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ซึ่งพระราชดำหริถึงภูมิชาติแห่งพระองค์, ซึ่งสมเด็จพระพันปีหลวงตรัสบอกไว้แต่ยังซึ่งพระเยาว์หยู่นั้นว่า, เมื่อศักราช 1024, ปีขานจัตวาศก, แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จบรมบพิตรพระนารายน์เปนเจ้า, สเด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการพระพุทธปฏิมากร, พระชินราช, พระชินสีห์, นะเมืองพระพิศนุโลก. ซึ่งพระกรุนาให้มีการมหรสพฉลองพระพุทธสมโภชคำรบสามวัน. ครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกฐ, พาเอาสมเด็จพระพันปีหลวงซึ่งพระครรภ์แก่, จึงประสูติพระองค์ที่ตำบนบ้านโพธิประทับช้าง, แขวงเมืองพิจิตร, ในเดือนอ้ายปีขานจัตวาศกนั้น. แล้วจึ่งเอารกที่สหชาตินั้น, ใส่ลงในผะอบเงิน, เอาไปฝังไว้ที่หว่างต้นโพธิประทับช้าง, แลต้นอุทุมพรต่อกันนั้น. เหตุดังนั้นจึ่งให้พระนามกรชื่อมะเดื่อ แลสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวซึ่งพระราชดำหริระลึกถึงที่ภูมิชาติอันพระองค์ประสูติ, นะแขวงหัวเมืองฝ่ายเหนือเปนมหามงคลสถานอันประเสิด, สมควนจะสร้างขึ้นเปนพระอาราม จึ่งมีพระราชดำหรัสกับสมุหนายก ให้กะเกนที่กันขึ้นไปสร้างพระอาราม, นะตำบนบ้านโพธิประทับช้าง, มีพระอุโบสถ วิหาร, มหาธาตุ, เจดีย, สาลา, การปเรียญ, แลกุฎีสงฆ์พร้อมเสร็จ แลการสร้างพระอารามนั้นสองปีเสสจึ่งสำเหร็จ.

ในปีมะเส็งตรีศก, จึ่งสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวก็สเด็จด้วยพระชลวิมาน โดยขบวนนาวาพยุหะ, ขึ้นไปนะพระอารามตำบลบ้านโพธิ์ประทับช้างนั้น, แลท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาท, ซึ่งขึ้นไปคอยรับสเด็จโดยสถลมารคนั้นก็เปนอันมาก. แล้วซงพระกรุนาให้มีการฉลอง, แลมีการมหรสพคำรบสามวัน. ซงถวายไทยทานแก่พระสงค์เปนอันมาก. แลซงพระราชอุทิศถวายเลขข้าพระ, ไว้สำหรับอุปถากพระอารามตามทำเนียม. แล้วซงพระกรุนาตั้งเจ้าอธิการ, ชื่อพระครูธัมรูจิราชมุนี, หยู่ครองพระอาราม, ถวายเครื่องสมนะบริขารตามสักดพระราชาคนะ, แล้วเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร. จำเดิมแต่นั้นมาพระอารามนั้น, ก็เรียกว่า, วัดโพธิ์ประทับช้างมาตราบเท่าทุกวันนี้.

เมื่อจุลศักราช 1062, ปีมะโรงโทศกนั้น, อสนิบาตตกลง, ต้องยอดพระมนดปนะพระอารามวัดสุมงคลบพิตรติดเปนเพลิงโพลงขึ้นไหม้เครื่องบน, โซมลงมาต้องพระเสียรพระพุทธรูป, หักสบั้นลงมาจนพระสอ. แลพระเสียรนั้น, ตกลงหยู่นะพื้นพระมนดป. จึ่งซงพระกรุนาโปรด, ให้ช่างพนักงาน, รื้อการรอพระมนดป, ก่อสร้างขึ้นใหม่, แปลงเปนพระมหาวิหารสูงใหญ่, โดยยาวเส้นเสสสำเหร็จในปีมะเมียจัตวาศก แลซงพระกรุนาให้มีการฉลอง, แลมีการมหรสพสามวัน. แลซงถวายไทยทานแก่พระสงค์เปนอันมาก, เหมือนหย่างทุกครั้ง.

ในขณะนั้นสมเด็จพระอัคมเหสีเดิมแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกฐ, ซึ่งเปนพระราชมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ได้อภิบาลบำรุงรักสาพระองค์มาแต่ยังซงพระเยาว์นั้น, ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงสเด็จสวรรคตแล้ว. จึ่งทูลลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน,

สเด็ดออกไปตั้งพระตำหนักหยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต. แลที่พระตำหนักวัดดุสิตนี้, เปนที่พระตำหนักมาแต่ก่อน, ครั้งแผ่นดินสมเด็ดพระนารายน์เปนเจ้า. แลเจ้าแม่ผู้เถ้าซึ่งเปนพระนมเอกของสมเด็ดพระนารายน์เปนเจ้า, แลเปนมารดาเจ้าพระยาโกสาเหล็ก, โกสาปาน, ซึ่งได้ขึ้นไปช่วยกราบทูนขอพระราชทานโทส, สมเด็ดพระเจ้าแผ่นดิน, ชนะเปนที่หลวงสรสักดิ์, แลชักเอาปากเจ้าพระยาวิชาเยนทรครั้งนั้น, แลเจ้าแม่ผู้เถ้านั้นก็ได้ตั้งพระตำหนักหยู่ในที่นั้น. ครั้นแผ่นดินสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวพระองค์นี้, แลสมเด็ดพระราชมารดาเลี้ยง, ก็สเด็ดไปตั้งพระตำหนักหยู่ในที่นั้นสืบต่อกันมา. แล้วจึ่งซงพระกรุนาโปรดตั้งให้เปนกรมพระเทพามาจ. ส่วนสมเด็ดพระอัคมเหสีฝ่ายซ้าย, ฝ่ายขวา, แห่งสมเด็ดพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกถ, ซึ่งซงพระนามกรกรมหลวงโยธาทิพ, กรมหลวงโยธาเทพนั้น. ก็ทูนลาสมเด็ดพระเจ้าแผ่นดิน, แล้วพาเอาพระราชบุตร, ซึ่งซงพระนามตรัดน้อยนั้น, ออกไปตั้งพระตำหนักหยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดพุทไธสวรรย์.

ครั้งเมื่อปีมะโรงโทสกนั้น, ตรัดน้อยราชบุตร, พระชนม์ได้คำรบสิบสามพรรสา, จึ่งเจ้ากรมหลวงโยธาเทพพระราชมารดานั้น, ก็ให้กะทำมหามงคลพิธีโสกันต์พระราชบุตร. ครั้นโสกันต์แล้วให้ไปซงผนวดเปนสามเนร, หยู่ในสำนักพระพุทธโคสาจารย์ราชาคณะ. แลตรัดน้อยนั้นซงพระสติปัญญาเปนอันมาก, ประพฤติพรหมจรรย์เปนอันดี, แลซงเรียนพระปริยัติไตรปิฎกธัม, แลคัมภีร์เลขยันต์, มนต์คาถาสรรพวิทยาคุนต่าง ๆ, ในสำนักพระพุทธโคสาจารย์นั้นได้เปนอันมาก. แลซงผนวดหยู่ได้ห้าพรรสา พระชนม์ได้สิบแปดพรรสา, จึ่งลาผนวด

ออกเที่ยวซึ่งเรียนสิลปสาตรช้างม้า. สรรพยุทธชิงชัยทั้งปวงได้เปนอัน มาก. แล้วซึ่งเรียนซึ่งอักสรแขกฝรั่ง, แลอักสรเขมน, ลาว, ยวน, พม่ารามัน, แลจีนทุกภาสาต่าง ๆ. แล้วซึ่งเรียนซึ่งคัมภีร์ราชสาตร โหราสาตร, แลคัมภีร์แพทย์กอบด้วยอาจารย์เปนอันมาก. สัพซึ่งชำนิ ชำนาญในสรรพคุณทั้งปวงต่าง ๆ, ดุจหนึ่งจะซึ่งซาบในคัมภีร์ไตรเพทางค สาตร. ครั้นพระชนม์ครบได้อุปสมบทแล้ว, ก็ซึ่งผนวดเปนภิกสุ ภาวะจำเรินสมนะธัมหยู่เปนอันดี.

ขนะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัว, มีพระราชบุตรเกิดด้วยพระสนม อีกสองพระองค์, ซึ่งพระนามพระองค์เจ้าแก้วองค์หนึ่ง, พระองค์เจ้า ทับทิมองค์หนึ่ง, เปนห้าพระองค์ด้วยกัน, ทั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรม พระราชวังบวร, แลพระบัณฑูรน้อย, แลเจ้าฟ้าหญิง. แต่เจ้าฟ้าหญิง, กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นั้น, ร่วมพระราชมารดาเดียวกัน.

อนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกถ, มีพระราชบุตร เกิดด้วยพระสนมสี่พระองค์, คือพระองค์เจ้าจีนองค์หนึ่ง, พระองค์เจ้า ดำองค์หนึ่ง, พระองค์เจ้าแก้วองค์หนึ่ง, พระองค์เจ้าบุญนาคองค์หนึ่ง. แลพระองค์เจ้าบุญนาคองค์นั้น, ที่เรียกว่าเจ้าพระเถรนั้น. แลพระองค์ ดำนั้น, ได้พระองค์เจ้าแก้วพระราชบุตรสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, เปน บาทบริจาริกา. แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรนั้น, ได้ พระองค์เจ้าทับทิมลูกพระสนม, ซึ่งเปนพระราชภคินีต่างพระมารดากัน นั้น, เปนพระอัคมเหสี.

จุสักราช 1064 ปีมะเมียจัตวาสก. ขนะนั้นนายไชลงช้างชาว บ้านแกง, นำไชลงเข้ามาแต่ท้องน้ำต้น. แลกันเอาช้างพลายงาสั้น

คิดโขลงเข้ามาได้ตัวหนึ่ง, สูงประมานหกสอกห้านิ้ว, สัพด้วยคช ลักสนะงามบริบูรณ์. แลชักโขลงนั้นเข้ามานะพะเนียด. จึ่งพระราชวัง เมืองนำเอาข่าวช้างสำคันนั้น, ขึ้นกราบทูลพระกรุนาให้ซงซาบ. พระ บาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ก็สเด็ดพระราชดำเนินไปนะพะเนียด, ทอดพระเนตรให้ชักช้างโขลงเข้าพะเนียด. แล้วซงพระกรุนาให้กันช้าง สำคันนั้น, เข้าไว้ในวงภาส, ให้ปรนปรือฝึกสอนให้ค่อยชำนิชำนาญ, แล้วจึ่งนำเข้าไว้นะโรงที่พะเนียด. ซงพระกรุนาให้มีการมหรสพสมโภช สามวัน, แล้วให้นำลงสู่เรือขนาน, มีเรือคู่ชักแห่เปนขบวนเข้ามายัง พระนคร. จึ่งให้นำขึ้นไว้นะโรงยอดในพระราชวัง. ซงพระกรุนาพระ ราชทานนามบัญญัติ, ชื่อพระบรมไตรจักร แล้วพระราชทานรางวัน แก่นายโขลงนั้นโดยสมควน.

ในปีมะเมียจัตวาสกนั้น, ซงพระกรุนาดำหรัดให้ช่างต่อหย่างพระ มนดปพระพุทธบาท, ให้มียอดห้ายอด, ให้ย่อเก็ดมีบันแถลง, แล ยอดแซกด้วย. นายช่างต่อหย่างแล้ว, เอาขึ้นทูลถวาย. จึ่งมีพระราช ดำหรัดสั่งให้ปรุงเครื่องบนพระมนดปตามหย่างนั้นเส็ด. จึ่งสเด็ดพระราช ดำเนินโดยขบวนพยุหะบาตรา, ชลมารค, สถลมารค, ขึ้นไปนมัสการ พระพุทธบาท, ตามหย่างพระราชประเพนีมาแต่ก่อน. แล้วซงพระกรุนา ให้ช่างพนักงาน, จับการยกเครื่องบนพระมนดปพระพุทธบาท.

ขณะนั้นสมเด็ดพระสังคราช, ตามสเด็ดขึ้นไปช่วยเปนแม่การด้วย. สมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวมีพระทัยปราโมทยิ่งนัก. จึ่งซงพระกรุนามอบ การทั้งปวง, ถวายให้สมเด็ดพระสังคราชเปนแม่การแล้ว. ก็สเด็ด ยังกรุงเทพมหานคร.

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, มิได้สเด็จหยู่ในพระนครนาน, สเด็จหยู่แต่เดือนหนึ่งบ้าง, สิบห้าวันบ้าง, แล้วสเด็จด้วยเรือพระที่นั่ง, แวดล้อมไปด้วยข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง, เที่ยวประพาศไปในท้องแถวนที, ตราบเท่าถึงเมืองสมุทปราการ. แลซึ่งเบ็ดตกนานามัจฉาชาติทั้งปวงต่าง ๆ, ซึ่งล้วนแต่อกุศลทุจริต, ผิดพระราชประเพณีมาหย่างแต่ก่อน. แลพระองค์ฆ่าเสียซึ่งหมู่มัจฉาชาติทั้งหลาย, ด้วยเบ็ดแลข่าย, ล้มตายเปนอันมาก. บางทีสเด็จด้วยช้างพระที่นั่ง, แวดล้อมไปด้วยช้างท้าวพระยาข้าราชการเปนอันมาก, เที่ยวประพาศไปในอรัญประเทศ. แลให้ช้างต่อช้างกัน, แลช้างเชือกบาศไล่ล้อมหมู่ช้างเถื่อนในป่า. แลซัดเชือกบาศคล้องช้างเถื่อนได้เปนอันมาก. แลสเด็จไปตั้งล้อมช้างเถื่อนในป่าแขวงเมืองท่าโรงครั้งหนึ่ง, นะป่าเพชรบุรีครั้งหนึ่ง. บางทีสเด็จเที่ยวไปในท้องทุ่ง, ซึ่งพระแสงปืนนกสับยิงต้องนานาสัตว์, มฤคาทวิชาชาติทั้งหลายล้มตายเปนอันมาก. บางทีสเด็จยกพยุหะบาตรา, ขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทบำเพ็ญพระราชกุศล, ตามหย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน, แล้วสเด็จกลับยังพระนคร.

ฝ่ายนายช่างกะทำการมณฑปพระพุทธบาทยกเครื่องบนแล้ว, จึ่งจับการแลการรักต่อไป. แลการทอง, แลการกะจกนั้น, ยังมิได้สำเหร็จ.

หยู่มาวันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินสเด็จออกนะท้องพระโรง. จึ่งมีพระราชโองการตรัสถามข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงว่า, ข้างประจันตชนบทประเทศบ้านนอก, เขามีการมหรสพงานใหญ่ที่ไหนบ้าง. ขณะนั้นข้าราชการผู้มีชื่อคนหนึ่ง, กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้ซาบเกล้าว่า, นะบ้านประจันตชนบทแขวงเมืองวิเสศไชยชาญ. เพลา

พรุ่งนี้ชาวบ้านนั้นทำการฉลองพระอาราม, มีการมหรสพงานใหญ่, จึ่งมีพระราชดำหรัดว่า, แต่เราเปนเจ้ามาช้านาน, มิได้เล่นมวยปล้ำบ้างเลย. แลมีอกหนักเนื่อยเลื่อยล้าช้าอ่อนไป. เพลาพรุ่งนี้เราจะไปเล่นสนุกชกมวยลองฝีมือให้สบายใจสักหน่อยหนึ่งเถิด.

ครั้นรุ่งขึ้นจึ่งเสด็จด้วยพระชลพาหนะ, แวดล้อมไปด้วยเรือข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง, ไปโดยลำดับชลมารคถึงตำบลบ้านตลาดกรวด, จึ่งให้หยุดประทับเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นบกในที่นั้น. แลดำหรัดห้ามมิให้ข้าราชการทั้งปวง, ไปโดยเสด็จพระราชดำเนิน. แลพระองค์ผลัดพระภูษาแปลงเพศเปนคนยาก. เสด็จปลอมไปแต่กับตำหรวด, มหาดเล็กข้าหลวงเดิมสี่ห้าคน, ซึ่งเปนคนสนิธไว้พระทัย, มิให้ผู้ใดสงสัย. ครั้นไปถึงตำบลบ้านซึ่งมีงานใหญ่ฉลองพระอารามนั้น, จึ่งเสด็จพระราชดำเนินด้วยข้าหลวง, ปลอมไปกับคนชาวบ้านทั้งปวง, ซึ่งเที่ยวดูงานนั้น. ขณะนั้นพอเจ้างานให้เปรียบมวย, จึ่งมีพระราชดำหรัดใช้ข้าหลวงไปว่าแก่ผู้เปนนายสนามว่า, บัดนี้มวยในกรุงออกมาคนหนึ่ง, จะเข้ามาเปรียบคู่ชกมวยในสนามท่าน. แลนายสนามได้ยินดังนั้นก็ดีใจ. จึ่งว่าให้เข้ามาเปรียบคู่เถิด. จึ่งเข้าไปในสนาม. แลนายสนามก็จัดหาคนมวยมีฝีมือจะมาให้เปรียบคู่. เหล่าข้าหลวงจึ่งห้ามว่า, หย่าเอาเข้ามาเปรียบเลย, เราเห็นตัวแล้ว, จะเอาแล้ว, จงให้แต่งตัวเถิด. นายสนามจึ่งให้แต่งตัวเข้าทั้งสองฝ่าย, แล้วให้ชกกันในกลางสนาม. จึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, แลคนมวยผู้นั้นก็เข้าชกซึ่งกันแลกัน, แลฝีมือทั้งสองฝ่ายนั้นคงทัดกันพอแลกลำกันได้, มิได้เพลี่ยงพล้ำแก่กัน, แลกำลังนั้นก็พอกำลังกันหยู่. แลคนทั้งหลายซึ่งดูนั้นก็สันเสินฝีมือทั้งสอง

ฝ่าย, แต่ให้เสียงฮาลั่นติด ๆ กันไปทุกนัด. แต่คนมวยผู้นั้น, บุญน้อยวาสนาก็น้อย. แต่เข้าต่อสู้ด้วยสมเด็จพระมหากสัตราธิราชเจ้า, อันกอปด้วยบุญญาภิสังขารบารมีมาก, แต่กำลังบุญวาสนานั้นข่มขี่กันหยู่. ครั้นสู้กันไปได้ประมาณกึ่งยก, ก็หย่อนกำลังลง. แต่เสียทีเพลี่ยงพล้ำถูกที่สำคัญถนัด, เจ็บป่วยถึงสาหัสเปนหลายนัด. ก็แพ้ด้วยบุญญานุภาพในยกนั้น. จึ่งนายสนามก็ตกรางวันให้แก่ผู้ชนะนั้นบาทหนึ่ง. ให้แก่ผู้แพ้สองสลึงตามวิสัยบ้านนอก. แต่เหล่าข้าหลวงนั้นรับเอาเงินรางวัน, จึ่งดำหรัสให้ข้าหลวงว่าแก่นายสนาม, ให้จัดหาคู่มาเปรียบอีก. แต่นายสนามก็จัดหาคู่มาได้อีก, แล้วก็ชกกัน. แต่คนมวยผู้นั้น, ทานบุญมิได้ก็แพ้ในกึ่งยก. คนทั้งหลายสันเสินผีพระหัถมีไป. แล้วว่ามวยกรุงคนนี้ฝีมือดียิ่งนัก. แต่นายสนามก็ตกรางวันให้เหมือนหนหลังนั้น. แล้วสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวก็พาข้าหลวงคนมาสู่เรือพระที่นั่ง. ค่อยสำราญพระราชหฤทัย, แล้วเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร.

ในปีมะเมียจัตวาศกนั้น, สมเด็จพระพุทธเจ้าหยู่หัวเสด็จออกนะพระที่นั่งสุริยามรินท, มีพระราชหฤทัยปราถนาจะไคร่เสด็จไปประพาศล้อมช้างเถื่อนในป่า. จึ่งมีพระราชดำหรัสสั่งสมุหนายกให้ตรวจเตรียมช้างม้ารี้พล. แต่นาวาพยุหะทั้งปวงให้พร้อมไว้. ครั้นถึงวันอันกำหนด, จึ่งเสด็จลงสู่เรือพระที่นั่งพร้อมด้วยเรือพระบรมโอรสาธิราชเจ้า, แต่เรือท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธาพลากรทวยหาญทั้งหลาย, แวดล้อมโดยเสด็จพระราชดำเนินเปนอันมาก. จึ่งให้เคลื่อนขยายขบวนนาวาพยุหะไปโดยลำดับชลมารค. ครั้นถึงท่าเรือแขวงเมืองนครสวรรค์, จึ่งเสด็จขึ้นตั้งตำหนักที่พลับพลาอยู่ตำบลบ้านหูกวาง แล้วทรงพระกรุณา

ให้ตั้งค่ายปีกกาล้อมฝูงช้างเถื่อนนะป่ายางกองทอง. แล้วให้ทำค่ายมั่น สำหรับจะกันช้างเถื่อนเข้าจับนั้น, แล้วให้เหล่าช้างเชือกไปไล่ล้อมกันช้างเถื่อนมาเข้าค่ายมั่น. ครั้งนั้นเปนเทศกาลวสันตรฤดูฝนตกน้ำนองท่วมไปทั้งป่า, คนทั้งหลายซึ่งทำค่ายนั้นลุยน้ำทำการเร่งรัดกันตั้งค่ายล้อมทั้งกลางวันกลางคืน, จนเท้านั้นเปื่อยทนทุกข์ลำบากเวทนาป่วยเจ็บทุพลภาพมาก, อดอาหารซูบผอมล้มตายก็มาก. อนึ่งในที่ระหว่างค่ายหลวงที่ประทับ, แลที่ค่ายล้อมช้างต่อกันนั้น, มีบึงหนึ่งใหญ่หลวงขวางอยู่หว่างกลาง. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จไปทอดพระเนตร, ให้กันฝูงช้างเถื่อนเข้าจับในค่ายมั่น. แลทางซึ่งเดินลัดตัดตรงไปค่ายล้อมนั้น, ต้องผ่านข้ามบึงใหญ่นั้นไปจึงใกล้. ถ้าแลจะเดินหลีกไปให้พ้นบึงนั้น, มีระยะทางอ้อมวงไปไกลนัก. จึ่งมีพระราชโองการตรัสสั่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์, ให้เปนแม่กองกะเกณฑ์คนถมถนนหลวงเปนทางสถลมารคข้ามบึงใหญ่นั้นไป, ให้สำเหร็จแต่ในเพลากลางคืนวันนั้น, รุ่งสว่างขึ้นจะเสด็จพระราชดำเนินข้ามช้างพระที่นั่งไป, แลให้เร่งรัดกะทำการให้แล้วทันตามพระราชกำหนด จึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์รับสั่งแล้ว, ก็ออกไปกะเกณฑ์ผู้คนในกองหลวงได้หมื่นเศษ, แบ่งปันหน้าที่กันทำการถมถนนข้ามบึงใหญ่แต่ในกลางคืน, บ้างขุดมูลดินแลตัดไม้น้อยใหญ่ทิ้งถมลงไป, แล้วเอาช้างลงเหยียบให้ที่แน่น, แลเร่งรัดกันทำการถมถนนทุบ ราบราบรื่นแล้ว, ตลอดถึงฝั่งฟากข้างโน้นเสร็จแต่ในกลางคืน, แล้วเสด็จกลับเข้ามากราบทูนพระกรุณาว่า, ทางสถลมารคนั้นแล้วเสร็จดุจพระราชกำหนด ครั้นเพลาปัจจุสมัย, จึ่งพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จขึ้นเกยซึ่งช้างต้นพลายสังหาร

คชสิห์, เปนพระคชาธาร. พรั่งพร้อมด้วยช้างพระที่นั่งพระราชบุตร, แลช้างท้าวพระยาเสนามาตราชพยุหะโยธาพลากรเดินเท้าทั้งหลาย, แวดล้อมโดยสเด็จพระราชดำเนินเปนอันมาก, จึ่งสเด็จยาตราพระคชาธารไปโดยวิถีสถลมารคข้ามบึ่งนั้น, ครั้นไปถึ่งกลางบึ่ง, แลที่นั้นเปนหล่มลึกนัก, ถมทุบปราบไม่สู้แน่น, แลเท้าหน้าช้างต้นนั้นเหยียบถล่ำจมลงไป, แล้วกลับถอนขึ้นได้, จึ่งค่อยจ้องจดยกย่างไป. สมเด็จพระเจ้าหยู่หัวก็ซงพระพิโรธ, แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเทอทั้งสองพระองค์ยิ่งนัก, ดำหรัดว่าอ้ายสองคนนี้มันเห็นว่ากูแก่ชราแล้ว, จึ่งชวนกันคิดเปนกบฎ, แลทำถนนให้เปนพลุหล่มไว้, หวังจะให้ช้างซึ่งกูขี่นั้นเหยียบถลำหล่มล้มลง, แล้วมันจะชวนกันฆ่ากูเสียหมายจะชิงเอาราชสมบัติ. แลพระองค์ตรัสเท่าดั่งนั้นแล้ว, ก็ขับพระคชาธารไปตามแถวถนนข้ามพ้นบึงขึ้นฝั่ง. จึ่งแปรพระพักตร์เหลียวพระเนตรมาข้างเบื้องพระปรัศวางค์, ทอดพระเนตรเห็นช้างพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าลูกเทอทั้งสองพระองค์, ตามสเด็จติดท้ายช้างพระคชาธารมา, ก็ยิ่งซงพระพิโรธนัก. จึ่งเยื้องพระองค์ซงพระแสงของ้าวเงื้อจะฟันเอาพระเศียรสมเด็จพระเจ้าลูกเทอกรมพระราชวังบวร. จึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเทอพระบัณฑูรน้อย, ก็เอาด้ามพระแสงขอซึ่งซงหยู่นั้นยกขึ้นกันรับพระแสงของ้าวไว้ได้ด้วยฉับไว, มิได้ต้องพระเชษฐาธิราชเจ้า, ด้วยพระองค์ซงชำนิชำนาญในการกระบี่กระบอง, มวยปล้ำว่องไวสันทัดหยู่ แล้วจึ่งเอาช้างซึ่งเข้ากันช้างพระเชษฐาธิราชเจ้า, แลพากันขับช้างพระที่นั่งแล่นหนีไป. สมเด็จพระบรมราชบิดุรงค์ก็ยิ่งซงพระพิโรธเปนกำลัง, แลไล่ช้างพระที่นั่ง ไล่ติดตามช้างสมเด็จพระเจ้าลูกเทอทั้งสองพระองค์ไปไม่ทันได้นั้น. ฝ่ายควานซึ่งหยู่ท้ายช้างพระที่นั่งนั้นเห็นว่า ช้างสมเด็จ

พระเจ้าลูกเธอทั้งสองจะหนีไปมิพ้น, จึ่งเอาเชือกท้ายเกี่ยวท้ายช้างพระที่นั่ง เข้าไว้ให้ค่อยรอช้าลง. แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์. ความกลัวพระราชอาญาเปนกำลัง, ก็รีบขับช้างพระที่นั่งแล่นหนีบุกป่าไป, แลช้างพระคชาธารจะไล่ติดตามมิทัน. จึ่งมีพระราชโองการตรัสร้องประกาศไปแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงว่า, ท่านทั้งหลายจงช่วยกันติดตามจับตัวอ้ายกบฎสองคนมาให้เราจงได้. แล้วบ่ายพระคชาธารกลับมายังพลับพลาที่ประทับนั้น. ส่วนตำรวจแลข้าราชการทั้งหลาย, ก็ติดตามไปพบสเด็จสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์แล้ว, ก็นำเอามาถวายนะค่ายหลวง. จึ่งมีพระราชดำรัสสั่งให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นั้นได้ยกหนึ่ง 30 ทีแล้ว, ให้พันธนาเข้าไว้ด้วยสังขลิกภัณฑ์, แล้วดำรัสสั่งว่า, ให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนรับสเด็จเพลาเช้ายกหนึ่ง, เย็นยกหนึ่ง, เปนนิจทุกวัน ๆ ไปหย่าได้ขาด, กว่าจะสเด็จพระราชดำเนินกลับลงไปพระนคร.

ขณะนั้นนายผลข้าหลวงเดิมคนหนึ่ง, เข้าไปเฝ้าเยือนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ในเรือนโทษ. จึ่งมีพระบันทูลตรัสว่า, อ้ายผล บัดนี้สมเด็จพระราชบิดาซึ่งพระพิโรธ, ดำรัสสั่งให้ลงพระราชอาญาแก่กูทั้งสองทุกเพลาเช้าเย็นเปนนิจทุกวัน ๆ, กว่าจะสเด็จกลับลงไปนะกรุง, แลกูทั้งสองจะทนพระราชอาญาไปได้หรือ, จะมิตายเสียก่อนหรือ, เองจะคิดประการใด. นายผลได้ฟังดังนั้น, จึ่งคิดเห็นว่าจะพ้นภัยได้ จึ่งกราบทูลว่า, ขอพระราชทาน, จงดำรัสสั่งให้ตำรวจเอาเรือเร็วรีบลงไปทูลเชิญสเด็จ, สมเด็จพระอัยกีกรมพระเทพามาตย์. ซึ่งสเด็จหยู่นะพระตำหนักริมวัดคุฎีดนั้น, ขึ้นมาช่วยกราบทูลขอโทษ, เห็นว่า จะซงพระกรุณาโปรด

พระราชทานให้เปนมั่นคง ด้วยเห็นว่า, กรมพระเทพามาจนั้น, มีพระคุณูปการเปนอันมาก. ได้อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงรักษาสมเด็จพระราชบิดามาแต่ซึ่งพระเยาว์นั้น, จะว่าไรก็ว่ากันได้เห็นจะขัดกันมิได้, แต่ซึ่งจะอุบายคิดอ่านไปหย่างอื่นนั้น, เห็นว่าจะมิพ้นโทษ. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์, ตรัสได้ซึ่งฟังดังนั้นก็เห็นชอบด้วย, ซึ่งพระบิดาโสมนัสยิ่งนัก. จึ่งมีพระบันทูรตรัสใช้หลวงกเษตรรักษา, ให้เอาเรือเร็วรีบลงไปเฝ้าสมเด็จพระอัยกีกรมพระเทพามาจ, ให้ทูลโดยมูลเหตุทั้งปวงนั้น, ให้ทราบสิ้นทุกประการ. แล้วจึงทูลว่า, ทั้งสองพี่น้องขอถวายบังคมมา, แทบฝ่าพระบาทสมเด็จพระอัยกีเจ้า, ขอจงซึ่งพระกรุนาโปรดเชิญเสด็จขึ้นมา, ช่วยทูลขอพระราชทานโทษข้าพเจ้าทั้งสองโดยเร็วเถิด, ข้าพเจ้าทั้งสองจึ่งจะรอดจากความตาย. แต่ซึ่งบุคคลผู้ใดจะมาเปนที่พึ่งที่พำนัก, ช่วยชีวิตข้าพเจ้าทั้งสอง, ในคราวนี้เห็นไม่มีตัวแล้ว. แต่หลวงกเษตรรักษารับรับสั่งแล้ว, ก็ลงเรือเร็วรีบลงไปนะกรุงสามวันก็ถึง. จึ่งเข้าไปเฝ้ากรมพระเทพามาจนะพระตำหนักริมวัดดุสิตนั้น. แล้วกราบทูลโดยมีพระบันทูรสั่งมานั้นทุกประการ.

สมเด็จพระอัยกีได้ซึ่งฟังดังนั้น, ก็ตกพระทัย, จึ่งตรัสเรียกข้าหลวงสาวใช้, สั่งให้ฝีพายผูกเรือพระที่นั่ง, มาประเทียบท่าเปนการเร็ว. แล้วเสด็จโดยด่วนลงเรือพระที่นั่ง, ให้รีบเร่งฝีพายขึ้นไป, หลวงกเษตรรักษาเปนเรือนำเสด็จ, รีบเร่งไปทั้งกลางวันกลางคืน, สี่วันก็ถึงท่าเรือประทับ. จึ่งเสด็จขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, นะพระตำหนักทัพพลับพลานั้น.

จึ่งพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ตรัสทอดพระเนตร

เห็นกรมพระเทพามาตย์, พระราชมารดาเลี้ยงส์เด็จขึ้นมา, ก็กะทำประจุคม
นาการต้อนรับ, เชินส์เด็จให้ขึ้นนั่งร่วมราชาอาส์น, ซึ่งถวายอภิวาทแล้ว
ดำหรัดถามว่า, ซึ่งเจ้าคุณขึ้นมานี้ด้วยมีกิจธุระเปนประการใด. จึ่งกรม
พระเทพามาจกราบทูนว่า, ได้ยินข่าวลงไปว่าพระราชบุตรทั้งส์องมีโทส์,
จึ่งอุส่าห์ขึ้นมาทั้งนี้, เพื่อจะทูนขอพระราชทานโทส์. จึ่งมีพระราชโองการ
ตรัดเล่าให้กรมพระเทพามาจฟังว่า, อ้ายส์องคนนี้มันคิดการเปนกบฎ
เดิมข้าพเจ้าให้มันเปนแม่กองถมถนนข้างบึง, มันแส้งทำเปนพูดหล่ม
ไว้, ให้ช้างซึ่งข้าพเจ้าขึ้นนั้นเหยียบถลำลง, แล้วมันจะชวนกันฆ่าข้าพเจ้า
เส์ีย, จะเอาราชส์มบัติ. กรมพระเทพามาจจึ่งกราบทูนว่า, อันพระ
ราชบุตรทั้งส์องนี้, เปนลูกเพื่อนทุกข์เพื่อนยากของพ่อมาแต่ก่อน, แล
ซึ่งจะคิดการกบฎประทุส์ร้ายต่อพ่อนั้นห้ามิได้. แล้วกรมพระเทพามาจ
กราบทูนวิงวอนขอพระราชทานโทส์เปนหลายครั้ง, จึ่งซึ่งพระกรุนาโปรด
พระราชทานโทส์ให้แก่กรมพระเทพามาจนั้น. แล้วมีพระราชดำหรัด
มอบให้แก่กรมพระเทพามาจว่า, เจ้าคุณจงเอามันทั้งส์องนั้น, ลงไป
เส์ียด้วยเถิด, หย่าให้มันหยู่ด้วยข้าพเจ้านี้เลย, ถ้าแลจะเอามันไว้ที่นี่
ด้วยข้าพเจ้าไซ้, มันก็จะคิดการกบฎฆ่าข้าพเจ้าเส์ียอีกเปนมั่นคง. แล
กรมพระเทพามาจรับสั่งแล้ว, ก็ออกไปถอดส์มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้ง
ส์องพระองค์ออกจากโทส์. แล้วทูนลาส์มเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, พาเอา
ส์มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งส์องพระองค์มาลงเรือพระที่นั่ง, แล้วส์เด็จ
กลับลงมายังกรุงเทพมหานคร

ส่วนส์มเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ก็ส์เด็จด้วยช้างพระที่นั่ง, แลช้างตั้ง
ข้างกัน, ไปทอดพระเนตรให้ก็นช้างเถื่อนเข้าค่ายนั้น. แล้วจับช้างเถื่อน

ได้ครั้งนั้นมาก, ประมาณร้อยมีเสศ. แล้วเสด็จกลับยังพระมหานคร ศรีอยุธยา.

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์, ก็เสด็จมาเฝ้าทูลละออง ธุลีพระบาทตามเคยมาแต่ก่อน. แลสมเด็จพระราชบิดาก็สิ้นความพิโรธ, ซึ่งพระกรุนาดำหรัดสั่งกิจราชการงานพระนคร, ดีเปนปรกติไม่เหมือนแต่ก่อนนั้น.

ในขนะนั้นเจ้าพระบำเรอภูธรราชินีกูลองค์หนึ่ง, เปนเชื้อพระวงศ์มาแต่ก่อน. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็ซึ่งพระกรุนาแก่เจ้าพระบำเรอภูธรนั้นเปนอันมากกว่า, มีน้ำใจสื่อซื่อต่อแผ่นดิน. แลซึ่งพระกรุนาดำหรัดใช้กิจราชการทั้งปวงต่างพระเนตรพระกรรน, แลเจ้าพระบำเรอภูธรนั้นมีบุตรสี่องค์, ชื่อพระองค์ศรีตนาองค์หนึ่ง, พระองค์เอียงองค์หนึ่ง, พระองค์ขาวองค์หนึ่ง, พระองค์พลับองค์หนึ่ง. แลพระองค์ศรีตนานั้น, ซึ่งพระกรุนาเอาเข้ามาเลี้ยงเปนพระสนมเอก. แลพระองค์เอียงนั้น, ซึ่งพระกรุนาพระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ. กรมพระราชวังบวร. แลพระองค์ขาวนั้น, ก็พระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ, พระบันทูรน้อย. แต่พระองค์พลับน้องน้อยนั้นยังเยาว์อยู่, ยังมิได้ให้กันต์. แลพระองค์ศรีตนาซึ่งเปนพระสนมเอกนั้น, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ก็ซึ่งเสน่หาการุณภาพโปรดปรานเปนอันมาก. ครั้นอยู่มาพระองค์ศรีตนานั้น, ก็มิได้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที, ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโดยสุจริตธรรม. ก็คิดการเปนทุจริต, แลให้หาหมอยาเสน่ห์, หวังจะให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินซึ่งพระเสน่หารักใคร่ลุ่มหลง. แลทาสีในเรือนนั้นรู้เหตุ, จึงเอาการเปนคุยหัสนั้น, ไปแจ้งแก่ท้าวนางผู้ใหญ่ ๆ นั้นก็เอาเหตุนั้นขึ้น

กราบทูนพระกรุณาให้ซาบ. จึ่งซงพระกรุณาให้เอาตัวพระองค์รัตนามาพิจารนา, ไต่สวนไล่เรียงสืบสาวเอาตัวหมอผู้ทำนั้นด้วย. ครั้นเปนสัจแท้แล้ว, ก็ให้ลงพระอาญาแก่พระองค์รัตนา, แลหมอผู้ทำเสนห์, กับทั้งเจ้าพระบำเรอภูธร, ผู้เปนบิดานั้นถึงสิ้นชีวิต.

ครั้นหยู่มาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมฝ่ายในเจ้าฟ้าหญิง, ซงพระประชวรวัณโรคฝีคันทมาลานิพาน. จึ่งซงพระกรุณาให้ทำฌาปนะกิจ. พระราชทานเพลิง, นะพระอารามวัดไชยวัฒนาราม, ตามหย่างลูกหลวงเอก. แล้วซงสดับปกรณ์พระสงฆ์เปนอันมาก, โดยสมควรแก่ยสถาศักดิ์นั้น.

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, มีพระราชหฤทัยกักขฬะหยาบช้าทารุนร้ายกาด, ปราสจากกุสลสุจริต, ซงประพฤติผิดพระราชประเพนี, มิได้มีหิริโอตัปปะ, แลพระทัยหนาไปด้วยอกุสลตามาก, มีจิตกในโทสะมูลโมหะมูลเจือไปในจิตสันดานเปนนิรันดรมิได้ขาด. แลพระองค์ซงเสวยน้ำจันท์ขาวหยู่เปนนิจ. แล้วมักยินดีในการอันสังวาสด้วยนางกุมารีอันยังมิได้มีระดู. ถ้าแลนางใดอุส่าห์อดทนได้, ก็พระราชทานรางวัลเงินทองผ้าเพรพรรณต่าง ๆ, แก่นางนั้นเปนอันมาก. ถ้านางใดอดทนมิได้ไซ้, ก็ซงพระพิโรธแลซงประหารลงที่ประฌมุราประเทศ, ให้ถึงแก่ความตาย. แล้วให้เอาโลงเข้ามาใส่ศพนางนั้น, ออกไปทางประตูพระราชวังข้างท้ายสนมนั้นเนือง ๆ. แลประตูนั้นก็เรียกประตูผีออก, มีมาตราบเท่าทุกวันนี้.

หยู่มาครั้งหนึ่ง, สมเด็จ พระเจ้าหยู่หัว เสด็จด้วย พระชลมารคพาหนะออกไปประพาสนะเพชรบุรี, แลเสด็จไปประทับแรมหยู่นะพระราชนิเวศตำบลโคนตหลวง, ใกล้ฝั่งพระมหาสมุท. แลที่พระตำหนักนั้น, เปนที่พระตำหนักเคยประพาสมหาสมุทมาแต่ก่อน. ครั้งแผ่นดินสมเด็จ

พระนเรศวรบรมราชาธิราชบพิตรเปนเจ้านั้น. แลสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จด้วยพระที่นั่งมหานาวาท้ายรถ, แล่นไปประพาสในท้องพระมหาสมุท, ตราบเท่าถึงตำบนเขาสามร้อยยอด. แลซงเบ็ดตกปลาฉลาม, แลปลาอื่นเปนอันมาก. แล้วเสด็จกลับมานะตำหนักโตนดหลวง. แลเสด็จเที่ยวประพาสอยู่ดังนั้นประมาณสิบห้าวัน, จึ่งเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร.

จุลศักราช 1066 ปีวอกฉศก, ขนะนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, สเด็จด้วยเรือพระที่นั่งเอกชัย, จะไปประพาสซงเบ็ดนะปากน้ำเมืองสาครบุรี. ครั้นเรือพระที่นั่งไปถึงตำบนโคกขาม, แลคลองที่นั้นคดเคี้ยวนัก, แลพันท้ายนรสิงห์, ซึ่งถือท้ายเรือพระที่นั่ง, คัดแก้ไขมิทันที, แลศีศะเรือพระที่นั่งนั้นโดนกะทบกิ่งไม้อันใหญ่เข้า. ก็หักตกลงในน้ำ. พันท้ายนรสิงห์เห็นดังนั้นก็ตกใจ, จึ่งโดดขึ้นเสียจากเรือพระที่นั่ง, แลขึ้นอยู่บนฝั่งแล้วร้องกราบทูลพระกรุณาว่า, ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า, พระราชอาญาเปนล้นเกล้า, ขอจงซงพระกรุณาโปรดให้ทำศาลขึ้นที่นั้นสูงประมาณเพียงตา, แล้วจงตัดเอาศีศะข้าพระพุทธเจ้า, กับศีศะเรือพระที่นั่งซึ่งหักตกน้ำลงไปนั้น, ขึ้นบวงสรวงไว้ด้วยกันที่นั้น, ตามพระราชกำหนดในบทพระไอยการเถิด. จึ่งมีพระราชโองการตรัสว่า, อ้ายพันท้ายนรสิงห์, ซึ่งโทษเองถึงตายนั้นก็ชอบอยู่แล้ว. แต่ทว่าบัดนี้กูจะยกโทษเสีย, ไม่เอาโทษเองแล้ว, เองจงขึ้นมาลงเรือไปด้วยกูเถิด. ซึ่งศีศะเรือที่หักนั้น, กูจะทำต่อเอาใหม่แล้ว, เองอย่าวิตกเลย. พันท้ายนรสิงห์จึ่งกราบทูลว่า, ซึ่งซงพระกรุณาโปรด, มิได้เอาโทษข้าพระพุทธเจ้านั้น, พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้. แต่ทว่าจะเสียขนบทำเนียม, ในพระราชกำหนดกดหมายไป,

แลซึ่งสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวจะมาละพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินเสียดั่งนี้, ดูมิบังควนยิ่งนัก. นานไปพายหน้าเห็นว่าคนทั้งปวงจะล่วงครหาติเตียนดูหมิ่นได้. แลพระเจ้าหยู่หัวหย่าซงพระอาลัยแก่ข้าพระพุทธเจ้า, ผู้ถึงแก่มรนะโทสนี้เลย. จงซงพระอาลัยถึงพระราชประเพนี, หย่าให้เสียขนบทำเนียมไปนั้นดีกว่า. อันพระราชกำหนดมีมาแต่โบรานนั้นว่า, ถ้าแลพันท้ายผู้ใดถือท้ายเรือพระที่นั่ง, ให้สีสะเรือพระที่นั่งนั้นหัก, ท่านว่าผู้นั้นถึงมรนะโทส, ให้ตัดสีสะเสีย. แลพระเจ้าหยู่หัวจงซงพระกรุนาโปรดให้ตัดสีสะข้าพระพุทธเจ้าเสีย, ตามโบรานราชกำหนดนั้นเถิด. จึ่งมีพระราชดำหรัดสั่งให้ผู้พายทั้งปวง, ปั้นมูลดินเปนรูปพันท้ายนรสิงห์ขึ้นแล้ว, ก็ให้ตัดสีสะรูปดินนั้นเสีย. แล้วดำหรัดว่า, อ้ายพันท้ายนรสิงห์, ซึ่งโทสเองถึงตายแล้วนั้น, กูประหารชีวิตเองเสียพอเปนเหตุแทนตัวเองแล้ว, เองหย่าตายเลย, จงกลับมาลงเรือไปด้วยกันกับกูเถิด. พันท้ายนรสิงห์เห็นดั่งนั้น, ก็มีความละอายนัก, ด้วยกลัวว่าจะเสียพระราชกำหนดโดยขนบทำเนียมโบรานไป. เกรงคนทั้งปวงจะครหาติเตียนดูหมิ่นในสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวแห่งตนได้, สู้เสียสีสะชีวิตของตนมิได้อาลัย. จึ่งกราบทูนว่า, ขอพระราชทานซึ่งซงพระกรุนาโปรดข้าพเจ้าครั้งนี้, พระ-เดชพระคุนหาที่สุดมิได้. แต่ทว่าซึ่งตัดสีสะรูปดินแทนตัวข้าพระพุทธเจ้าดั่งนี้, ดูทำเล่นไป. คนทั้งหลายจะล่วงครหาติเตียนได้. ขอพระองค์จงซงพระกรุนาโปรด, ตัดสีสะข้าพระพุทธเจ้าโดยฉันนี้จงเถิด. หย่าให้เสียขนบทำเนียมในพระราชกำหนดไปเลย. ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูนฝากบุตรภรรยา, แล้วก็จะกราบถวายบังคมลาตายไปโดยจักสนะยอาโทสอันกราบทูนไว้นั้น.

สมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินตรัดได้ซึ่งฟังดังนั้น, ก็ดำหรัดวิงวอนไปเปนหลายครั้ง. พันท้ายนรสิงห์ก็มิยอมหยู่. สมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวซึ่งพระมหาการุณภาพแก่พันท้ายนรสิงห์เปนอันมาก, จนกลั้นน้ำพระเนตรนั้นไว้มิได้, จำเปนจำทำตามพระราชกำหนด. จึ่งดำหรัดสั่งนายเพชฆาฎให้ประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์เสีย, แล้วให้ทำสาลขึ้นสูงประมานเพียงตา. แลให้เอาสีสะพันท้ายนรสิงห์, กับสีสะเรือพระที่นั่งซึ่งหักนั้น, ขึ้นพลีกัมไว้ด้วยกันบนสาลนั้น. แล้วให้ออกเรือพระที่นั่งไปประพาสซึ่งเบ็ด, นะปากน้ำเมืองสาครบุร, แล้วสเด็ดกลับยังพระมหานคร. แลสาลเทพารักษ์ที่ตำบนโคกขามนั้น, ก็มีปรากฎมาตราบเท่าทุกวันนี้.

จึ่งพระบาทบรมาเพ็ตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, ก็ซึ่งพระราชดำหริว่า, นะคลองโคกขามนั้นคดเคี้ยวนัก. คนทั้งปวงจะเดินเรือเข้าออกก็ยาก, ต้องอ้อมวงไปไกลกันดารนัก. ควนเราจะให้ขุดลัดตัดเสียให้ตรงจึ่งจะชอบ. อนึ่ง พันท้ายนรสิงห์ซึ่งตายเสียนั้น, เปนคนสัจซื่อมั่นคงนัก, สู้เสียสละชีวิตมิได้อาลัย, กลัวว่าเราจะเสียพระราชประเพนีไป. เรามีความเสียดายนัก, ด้วยเปนข้าหลวงเดิมมาแต่ก่อน. อันจะหาผู้ซึ่งรักใคร่ซื่อตรงต่อเจ้าเหมือนพันท้ายนรสิงห์นี้ยากนัก. แล้วดำหรัดให้เอากเลวระพันท้ายนรสิงห์นั้น, มาแต่งการชาปนะกิจพระราชทานเพลิง. แตบุตรภรรยานั้น, พระราชทานเงินทองสิ่งของเปนอันมาก. แล้วมีพระราชโองการตรัดสั่งสมุหนายก, ให้กะเกนท์เลขหัวเมืองให้ได้สามหมื่นไปขุดคลองโคกขาม. แลให้ขุดลัดตัดให้ตรงตลอดไป, โดยลึกหกสอก, ปากคลองกว้างแปดวา, พื้นคลองกว้างห้าวา. แลให้พระราชสงครามเปนแม่กอง, คุมพลหัวเมืองทั้งปวง, ขุดคลองจนแล้วสำเหร็ดดุจพระราชกำหนด. แล้วมี

พระราชดำรัสแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า, แต่ครั้งศักราช 860 ปีมะเมียสัมฤทธิศก, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีนั้น, ได้ขุดคลองสำโรงตำบนหนึ่ง.

ครั้นล่วงมาถึงศักราช 884 ปีมะโรงจัตวาศก, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้านั้น, ก็ได้ขุดคลองบางกอกใหญ่ตำบนหนึ่ง.

ครั้นล่วงมาถึงศักราช 900 ปีจอสัมฤทธิศก, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพัดิพระเจ้าช้างเผือกนั้น, ก็ได้ขุดคลองบางตรวยริมวัดชลอ, ทลุไปออกริมวัดมูลเหล็กนั้นตำบนหนึ่ง.

ครั้นล่วงมาถึงศักราช 970 ปีวอกสัมฤทธิศก, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าซงธรรมนั้น, ก็ให้ขุดคลองลัดริมวัดไก่เตี้ย, นะท้ายบ้านสามโคกนั้นตำบนหนึ่ง.

ครั้นล่วงมาถึงศักราช 998 ปีชวดอัฐศก, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททองนั้น, ก็ได้ขุดคลองเมืองนนทบุรีตำบนหนึ่ง, ลัดมาออกตลาดแก้วนั้น.

แต่ครั้งนี้เราจะขุดคลองโคกขวางให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบเท่ากัลปาวสาน. จึงเจ้าพระยาจักรีเกณฑ์เอาเลขหัวเมืองนนทบุรี, เมืองธนบุรี, เมืองนครชัยศรี, เมืองสาครบุรี, เมืองสมุทสงคราม, เมืองเพชรบุรี, เมืองราชบุรี, เมืองสมุทปราการ. ได้พลหัวเมืองทั้งปวงนั้นสามหมื่นเศษ. มอบให้พระราชสงครามผู้เป็นนายกอง, แต่พระราชสงครามก็กราบถวายบังคมลา, ถือพลหัวเมืองทั้งปวงทำการขุดคลองโคกขาม. แต่ที่ซึ่งจะขุดไปทลุออกแม่น้ำเมืองสาครบุรีนั้น, ให้ร้างวัดได้ทางไกล 340 เส้น, แต่ให้ยังต้องคลองตัดทางให้ตรงแล้ว. จึงให้นักกรุษหน้าที

กันขุดตามหมวดตามกอง, แลปันหน้าที่ให้ขุดคนหนึ่ง, โดยยาวคืบหนึ่ง, กว้างลึกนั้นโดยขนาดคลอง.

แลการขุดคลองนั้น, ได้จับทำในศักราช 1067 ปีระกาสัปตศก. แลการนั้นยังไปมิได้สำเหร็จก่อน. ครั้นถึงมาฆมาสสุกปักษ์ดิถี, จึ่งพระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชดำหรัสสั่งสมุหนายก, ให้ตรวจเตรียมพลพยุหะบาตราโดยขบวนชลมารค, สถลมารคทั้งปวงให้พร้อมเสร็จ, จะเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท, โดยพระราชประเพณีมาแต่ก่อน. ครั้นถึงศุภวารมหาพิชัยฤกษ์, จึ่งสมเด็จพระบาทบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ทรงเครื่องสิริราชภูษนาลังการ์บวรรัตน มาลีมณีมาศมกุฎสอดทรง วิสุทธิ สังวาลกาญจนอลงกตรจนา. ทรงวิชัยมหาราชาวุธสำหรับราชรณยุทธสรรพเสร็จ, ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพิมานอลังการด้วยเสวตรมยุรฉัตร, ขนัดพระอภิรุมชุมสายพรายพรรณบังรวิวรรณบังแซกสลอนสลับ, สัพกันชิงกลิ้งกลดจามรมาศดาษดา, ดูมโหฬาราดิเรกพ้นลึกอธึกด้วยกระบี่ธุชทวนเที่ยวธวัชเป็นทิวแถวดูแพรวพราย, ปลายระยาบระยับจับพื้นทิฆัมพรวิโรภาส, เดียรดาษด้วยเรือพระที่นั่ง, เรือท้าวพระยาสามนตราชตระกูลขุนหลวง ต้นเชือกปลายเชือกทั้งหลายรายเรียง, จับฉลากเป็นคู่ ๆ ดูเป็นขนัดโดยขบวนพยุหะบาตราหน้าหลังคับคั่ง, เนืองนองก็กึกก้องกาหลด้วยสัพทสำเนียงเสียงพลอุโฆษ, แตรสังข์ดุริยางคดนตรีปี่กลองชนะประโคมครื้นเพียงพื้นพสุธารณรนาท. ให้ขยายพยุหะบาตราคลาเคลื่อนเคลื่อนไปโดยชลมารค, แล้วหยุดประทับร้อนณพระราชนิเวศพระนครหลวง, เสวยพระกระยาหารสำราญพระอารมณ์, สเด็จเข้าที่พระบันทมในที่นั้น. ครั้น

ชายแล้วสามนาฬิกา, จึ่งให้ออกเรือพระที่นั่งไปโดยลำดับ, ตราบเท่าถึงที่ประทับพระตำหนักท่าเจ้าสนุก. แล้วสเด็จซึ่งพระที่นั่งพั้งสกุณเกศร, พระที่นั่งรองพั้งบวรประทุม, ชุมนุมราชพิริยโยธาพลากรพรินท์พร้อมพรั่ง, ตั้งตามขบวนพยุหะบาตราสถลมารคสัพเสร็จ, ก็สเด็จยกพยุหะแสนยากรทวยหาร, ไปโดยลำดับสถลมารควิถี, ถึงเขาสุวรรณบรรพต. จึ่งหยุดพระคชาธารซึ่งรำพระแสงขอเหนือกะพองช้างต้น สิ้น วาร สามนัด. บูชาพระพุทธบาทตามหย่างพระราชประเพณีเสร็จ. แล้วก็บ่ายพระคชาธารไปเข้าที่ประทับ, นะพระราชนิเวสธารกเสม. แล้วสเด็จมานมัสการพระพุทธบาททุกเพลาเช้าเย็น, ให้เล่นการมหรสพถวายพุทธสมโภชคำรบสามวัน. ครั้นค่ำให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ, รทาไหย่แปดรทาบูชาพระพุทธบาทเปนมโหฬารยิ่งนัก. แล้วซึ่งพระกรุนาให้ถอยเรือพระที่นั่ง, แลเรือแห่ทั้งปวงกลับลงไปนะกรุง.

แล้วถวายนมัสการลายกพยุหะโยธาคชานิกรทวยหาร, ผ่านไปโดยทิศตะวันออกข้ามแม่น้ำแควป่าสักไปนะเขาปถวี. สเด็จขึ้นถวายนมัสการพระพุทธฉายา. แล้วประทับหยู่ที่นั้นสามเวน. จึ่งสเด็จยกพลนิกายบ่ายหน้าไปโดยบูรพทิศ, แลสเด็จประพาสไปถึงตำบนเขาพนมยงค์. จึ่งสเด็จขึ้นนมัสการพระเจดีย์ถานบนยอดเขานั้น. แลสเด็จประทับหยู่ที่นั้นอีกสามเวน, จึ่งสเด็จพลแสนยากรรอนแรมประพาสไปในวนาประเทศทั้งปวงสิ้นสองสามเวน. มีพระราชหฤทัยปรารถนาจะไปประพาสเที่ยวต้อนช้างเถื่อนในป่า, ก็พอซึ่งพระประชวรลง, จึ่งสเด็จยกพยุหะโยธาทัพกลับเข้าพระนคร. แลพระโรคนั้นก็ยิ่งกำเริบมากขึ้น, ซึ่งพระประชวร

หนักลง. แลบันดาข้าทูนละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง, ก็เข้า ไปในพระราชวังสิ้น.

ฝ่ายพระราชสงครามแลนายหมวดนายกองเจ้าหน้าที่ทั้งหลาย, ซึ่ง คุมพลทำการขุดคลองนั้น, แลขุดได้ครึ่งหนึ่งยังมิได้สำเหร็ด. ครั้นแจ้งไป ว่าซงพระประชวรหนัก, ก็เลิกการนั้นเสีย, ชวนกันกลับเข้ามาพระนคร, แลการนั้นยังค้างหยู่. ส่วนสมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินก็ซงพระประชวรหยู่ นะพระที่นั่งสุริยามรินท์, พระโรคนั้นหนักเปนอาสัญทิวงคตหยู่แล้ว, จึ่ง ซงพระกรุนาโปรดมอบเวนราชสมบัติ, ให้แก่สมเด็ดพระเจ้าลูกเทอกรม พระราชวังบวรสถานมงคล. แล้วสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวก็สเด็ดสวรรคต ในเดือน 6 ปีจออัถสกนั้น.

พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, พระชันสากำเนิดขานสก, สักราช 1024 ปี. แรกสเด็ดขึ้นราชาภิเสกเสวยราชสมบัตินั้น, พระชนม์ ได้ 36 พรรสา, สเด็ดดำรงราชอานาจักรหยู่ได้ 9 ปีเสส. ขนะสวรรคต นะพระที่นั่งสุริยามรินท์ในเดือน 6 ปีจออัถสก, สักราช 1068 นั้น, สิริพระ ชนม์ได้ 55 พรรสา.

แผ่นดินพระเจ้าหยู่หัวท้ายสะ

ในสักราช 1068 นั้น, จึ่งพระบาทสมเด็ดบรมบพิตรพระพุทธเจ้า หยู่หัวทั้งสองพระองค์, แลพระราชวงสานุวงส์ทั้งหลาย, ก็กะทำชำระพระ สรีระกิจโสดสง, ด้วยน้ำสุคนธมาลาอันหอมขจรตระหลบองค์, แล้วซง เครื่องราชาภรน์พร้อมเส็ด, ก็อันเชินพระบรมสพไส่ในพระโกถกาญจน ฉลงกตรจนาด้วยมหานาวรัตนเรืองอร่าม, ประดิสถานไว้ในพระที่นั่งสุริ-

ยามรินท์. แล้วสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวก็สเด็ดออกนะท้องพระโรง, พร้อมด้วยพระราชวงส์สานุวงส์เสนาพฤทธามาจ, ข้าบาทมุลิกากรทั้งหลายกราบถวายบังคม. แลรับพระราชโองการแต่พระบาทสมเด็ดบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว. แล้วจึ่งมีพระราชดำหรัดให้ข้าทูนละอองธุลีพระบาททั้งหลาย, มีพระราชวงส์สานุวงส์แลเสนาบดีเปนประธาน, ถือน้ำพระพิพัทธสัจจาถวายสาบานตามโบรานราชประเพนีเส็ดสิ้นทุกประการ. แล้วมีพระราชโองการตรัดสั่งพระมหาราชครู, พระครูปริโสดมพรหมพฤทธาจารย์, ให้จัดแจงการพระราชพิธีราชาภิเสกเฉลิมพระราชมนเทียร. ครั้นถึงสุภวารดิถีสรีสวัสดิพิพัฒนมงคลมหานักขัตเริกส์, จึ่งท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขมาจข้าบาทมุลิกากรบวร ราชวงส์สานุวงส์, แลสมนะพราหมนาจารย์ทั้งหลาย, ประชุมพร้อมกัน, นะพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท, กะทำการพระราชพิธีราชาภิเสก, อันเชินพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว, สเด็ดขึ้นผ่านพิภพเสวยไหสวรรยาธิบดีตวัลยราชประเพนี, สืบสริสุริยวงส์ดำรงราชมนทลสกลสีมาอานาจักร, นะกรุงเทพมหานครสรีอยุธยา, แล้วถวายเครื่องเบญจราชกกุธภันท์ แลเครื่องราชปโภค, สำหรับพระมหากสัตราธิราชเจ้าทุกประการ. จึ่งสมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินก็สเด็ดพระราชดำเนินเข้าพระราชวัง, แลสเด็ดไปหยู่นะพระที่นั่งบรรยงกรัตนาอาสน์ข้างท้ายสระ.

แลขนะเมื่อพระองค์สเด็ดเสวยราชสมบัตินั้น, พระชนม์ได้ 28 พรรสา. จึ่งซงพระกรุนาโปรดให้สมเด็ดพระอนุชาธิราช, ประดิสถานนะที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล. แลบันดาข้าหลวงเดิมทั้งหลาย

ที่มีความชอบนั้น, ก็พระราชทานยศศักดิ์ให้โดยสมควรแก่ถานานุรูปถ้วนทุกคน.

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ซึ่งประพฤติเหตุในอโนตตัปปะธัม, แต่สเด็จเที่ยวประพาสซึ่งเบ็ดเหมือนสมเด็จพระราชบิดา, แล้วพระองค์พอพระทัยเสวยปลาตะเพียน. ครั้งนั้นตั้งพระราชกำหนดห้าม,มิให้คนทั้งปวงรับพระราชทานปลาตะเพียนเปนอันขาด. ถ้าผู้ใดเอาปลาตะเพียนมาบริโภค, ก็ให้มีสินไหมแก่ผู้นั้น, เปนเงินตราห้าตำลึง.

ขณะนั้นพระองค์เจ้าดำกอบด้วยทิฏฐิมานะ, กะทำการหยาบช้ากะด้างกะเดื่อง, ตะถาบตะเล้าเข้าไปในพระราชถานตำแหน่งที่ห้าม, เปนหลายครั้ง, มิได้เกรงกลัวพระราชอาญา. จึ่งสมเด็จพระเจ้าหยู่หัว, ก็มีพระราชดำหรัด ปรึกสาด้วย สมเด็จ พระอนุชาธิราช กรม พระราชวังบวร, ตรัสเห็นว่าโทสพระองค์เจ้าดำนั้นผิดเปนมหันตโทส. จึ่งให้จับพระองค์เจ้าดำพันธนาไว้, แล้วให้เอาไปสำเหร็จโทสเสียด้วยท่อนจัน, เอาพระสพไปฝังเสียณะวัดโคกพระยา.

แต่พระองค์เจ้าแก้ว, ซึ่งเปนบาทบริจาพระองค์เจ้าดำนั้นเปนหม้ายหยู่, จึ่งสเด็จไปซึ่งผนวดเปนพระรูป, หยู่ณะตำหนักวัดดุสิต, กับด้วยสมเด็จพระอัยกีกรมพระเทพามาจนนั้น.

ศุลักราช 1069 ปีกุนนพศก, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชดำหรัดสั่งให้ช่างพนักงานจับการทำพระเมรุมาสขนาดใหญ่. ชื่อเจ็ดวาสองสอก, สูงสองเส้นสิบเอ็ดวาสอกคืบ. แต่การพระเมรุทั้งปวงนั้นสิบเอ็ดเดือนจึ่งสำเหร็จ. ครั้นถึงผคุนมาสศุกรปักสดิถี, นะวันอันได้พระมหาพิชัยเริกส์, จึ่งพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหยู่หัว

ทั้งสองพระองค์, ก็ให้อันเชิญพระบรมโกฏขึ้นประดิสถานเหนือรถพระมหาพิชัยราชรถ. แล้วแห่เปนขบวนไปโดยรัถยาราชวัต. เข้าสู่พระเมรุมาสตามหย่างแต่ก่อน. แล้วให้ทิ้งทานต้นกามพฤกส์, แลมีงานมหรสพ, แลดอกไม้เพลิงต่าง ๆ. แลซงสดับปกรณ์พระสงค์ 10000, คำรบเจ็ดวัน, แล้วถวายพระเพลิง. ครั้นดับพระเพลิงแล้วแจงพระรูป, ซงสดับปกรณ์พระสงค์อีกสี่ร้อยรูป. แล้วเก็บพระอัตถิใส่พระโกฏน้อยอันเชิญขึ้นพระราชยานแห่เปนขบวนเข้ามายังพระราชวัง. จึงให้อันเชิญพระบรมโกฏพระอัตถิ, เข้าบันจุไว้นะท้ายจรนำพระมหาวิหาร, วัดพระสีสรรเพชญดาราม.

ดุสักราชได้ 1070 ปีชวดสัมริทธิสก, สมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินให้ช่างกะจกประดับกะจกแผ่นใหญ่, ในฝาพระมนดปพระพุทธบาท, แล้วปิดทองปะทาสี, แล้วสเด็ดพระราชดำเนินไปพระพุทธบาท. ด้วยราชบริวารเปนอันมาก, ทั้งทางบกทางเรือเหมือนหนหลัง. ฉลองพระมนดปสักการะบูชา, บำเพ็ญพระราชกุสลเปนอันมาก แล้วสมเด็ดพระเจ้าหยู่หัว, ก็ถวายนมัสการลาพระพุทธบาท, กลับมายังพระนครแห่งพระองค์.

ดุสักราชได้ 1073 ปีเถาะตรีสก, พระอัยกีเจ้ากรมเทพามาตฯ, ซึ่งหยู่ไกล้วัดดุสิตนั้นสวรรคต, สมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินให้แต่งการซาปนะกิจต่าง ๆ ตามราชประเพนีแต่ก่อนมีมะโรงนั้น.

แต่ปีขาลโทสกนั้นนักสเด็ดเจ้าเมืองกัมพูชาธิบดี, ชื่อพระธัมราชาวังกะดาน, วิวาทกันกับนักแก้วฟ้าสจอง, จักกะทำสงครามแก่กัน. นักแก้วฟ้าสจองไปเมืองยวนลอบขอพลยวนนั้นได้มากแล้ว, กลับมาตี

เอาเมืองกัมพูชาธิบดีนั้นได้. นักส์เด็ดกับพระองค์ทอง, พาบุตรภรรยาข้าคนแห่งตนหนีมายังกรุงเทพมหานคร, กราบทูนพระกรุนาให้ซาบทุกประการ. สมเด็ดพระเจ้าหยู่หัวซาบแล้ว, ให้หานักส์เด็ดนั้นเข้ามาเฝ้า. จึ่งพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค, แลบ้านเรือนให้หยู่แทบใกล้วัดค้างคาวนั้น.

สมเด็ดพระเจ้ากรุงมหานครโปรดจะให้นักส์เด็ด, ไปตีเอาเมืองกัมพูชาธิบดี. จึ่งให้มหาดไทยกลาโหม, เกนทัพ 20000 เสศ, ช้างม้าพอสมควน. ให้พระยาจักรีโรงค้องเปนแม่ทัพบก, ถือพลฉกันลำเครื่องหมื่นเสศ, พร้อมด้วยช้างสามร้อยเสศ, ม้าสี่ร้อยเสศ, เครื่องสาตราสรรพาวุธต่าง ๆ. ให้พระยาพิชัยรนริทธิ์เปนนายพลทัพหน้า ให้พระวิชิตรนรงค์เปนยกบัตรทัพ. ให้พระพิชัยสงครามเปนนายกองเกียกกาย. ให้พระรามกำแหงเปนนายกองทัพหลัง. แล้วจึ่งให้พระยาโกสาธิบดีจีนเปนแม่ทัพเรือ, ถือพลทหานหมื่นหนึ่ง, เรือรบร้อยเสศ. พร้อมด้วยพลแจว, แลเครื่องสรรพาวุธต่าง ๆ. ครั้นจัดแจงทัพบกทัพเรือเส็ดแล้ว, จึ่งส่งไปให้ตีเมืองกัมพูชาธิบดีให้จงได้. แม่ทัพนายกองทั้งปวงทั้งทัพบกทัพเรือจึ่งถวายบังคมลา.

ครั้นได้สุภวารดิถีพิชัยมงคลเริกส์ดี, ก็กรีธาทัพพลทวยหานพยุหะบาตรา, ยกทั้งทัพบกทัพเรือออกไปเปนลำดับมรรคา. ฝ่ายพลทหานกองทัพบกไปทางเสียมราถ. ฝ่ายกองทัพเรือไปทางพุทไธมาส์, ตามลำดับทางที่เดินนั้น. พลทหานยวนยกกองทัพเรือมา, พบกองทัพทหานไทยที่ปากน้ำพุทไธมาส์, ตีฆ้องกลองยิงปืนให้ยกเข้าตีกองทัพเรือพระยาโกสาธิบดีจีน. ฝ่ายกองทัพเรือทหานไทยจัดแจงแต่งตัวแล้ว,

ทัพหน้าก็แยกเรือออกเปนสามแห่ง, ให้ยิงปืนใหญ่สามนัด, ตั้งโห่สามลา เอาชัยแล้ว, ให้พลทหานแจวเรือเร่งเข้าไป, ต่อต้านทานกำลังกับพลทหานญวน, เข้าปะทะถึงเรือกันยิงแทงฟันกันเปนสามารถ, ค่ายญวน ตายเปนอันมาก. เรือรบทหานยวนเข้าช่วยอุดหนุนกันมาก. พระยาโกษาธิบดีจีนแม่ทัพ, ไม่ชำนาญการพิชัยสงคราม, ขลาดไม่กล้าแขง ย่อท้อแก่สงคราม, ไม่ช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมแก้ไข, ถอยเรือหนีไป ทิ้งทหานเสีย. ฝ่ายทหานยวนเห็นได้ทีเข้าตีหักเอาทหานไทย, ฆ่าฟัน กันเปนสามารถ. ฝ่ายทหานไทยเห็นศึกนั้นหนักเหลือมือเหลือกำลังนัก, แม่ทัพก็หนีไป, แล้วเห็นคนทหานก็เสียมาก, ก็ถอยเรือล่าแตกหนีมา, เสียเรือรบแลผู้คนปืนใหญ่น้อยเปนอันมาก, แก่กองทัพยวนนั้น.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีโรงค้อง, ยกกองทัพบกไปถึงเมืองกัมพูชา, ให้ตั้งค่ายหลวงลงใกล้เมืองประมาณทาง 80 เส้น, 90 เส้น, รักสา หยู่ในที่นั้น. พระพิชัยนรินทรเปนแม่กองทัพหน้า, ถือพลทหานสามพัน เลศไปก่อน, ได้สู้รบตีกันกับเขมนยวนเปนหลายตำบน. เขมนยวน ตายเปนอันมาก, มีชัยได้ทีตีทัพเขมนยวนแตกพ่ายแพ้เปนหลายแห่ง. ให้ทหานเร่งรีบไล่ติดตามตีต่อเข้าไป, ได้หัวเมืองใหญ่น้อยเปนอันมาก. ทัพหลวงก็ให้เร่งรีบพลทหานทุกทัพทุกกอง, ไปช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมตีตัด ลัดทาง, ให้ข้าศึกอัตคัดขัดขวางคับแค้นสดุ้งตกใจกลัว, มิให้สู้รบต้านทาน ได้. รบตีครั้งใด, จึงมีชัยชำนะครั้งนั้นทุกแห่ง. ได้ผู้คนช้างม้า, เครื่อง สาตราวุธต่างๆเปนอันมาก. เขมนแลยวนจะต้านทานมิได้, ก็แตกพ่าย พังหนีไป. กองทัพทั้งปวงได้ติดตามเข้าไปตั้งค่ายล้อมเมืองกัมพูชาบดี ไว้มั่นคง. เจ้าพระยาจักรีจึงคิดอุบายจะให้ได้ราชการสดวก, จึงให้แต่ง

สุภอักสรแล้วส่งให้ทูตถือสุภอักสรนั้น, ไปบอกความเมืองกับนักแก้วฟ้า, โดยทางพระราชไมตรี. นักแก้วฟ้านั้น, ครั้นได้แจ้งในสุภอักสรนั้น, จึ่งพิจารนาเห็นซึ่งจะพ้นภัยอันตรายเปนอันดีในอนาคตนั้น, จึ่งรับว่าจะถวายดอกไม้เงินทองขึ้นแก่กรุงเทพพระมหานคร. เจ้าพระยาจักรีได้ความเมืองดังนั้นมั่นคงแล้ว, เห็นได้ความสดวกดีหยู่แล้ว. จึ่งสั่งให้นักแก้วฟ้า, เอาดอกไม้ทองเงินไปถวายตามคำปติญญานั้น. จึ่งเลิกกองทัพกลับคืนมายังกรุงเทพมหานคร.

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ซงซาบด้วยเหตุดังนั้น, ดีพระทัย. จึ่งพระราชทานบำเหน็จรางวันแก่เจ้าพระยาจักรี, แลนายทัพนายกองเปนอันมาก. ตามสมควนแล้ว. จึ่งซงพระพิโรธพระยาโกสา, ให้ใช้ปืนใหญ่น้อย, แลดินประสิว, ลูกกะสุน, เรือรบ, ให้สิ้นเชิง.

สมเด็จพระเจ้ากรุงสรียุธยา, มีราชบุตรด้วยพระอัคมเหสีกรมหลวงราชานุรักส์นั้น, ห้าพระองค์, คือเจ้าฟ้านเรนทรหนึ่ง, หญิงเจ้าฟ้าเทพหนึ่ง, หญิงเจ้าฟ้าประทุมหนึ่ง, เจ้าฟ้าอภัยหนึ่ง, เจ้าฟ้าบรเมสวรหนึ่ง, พระมารดาชื่อเจ้าท้าว, เปนกรมหลวงราชานุรักส์นั้น.

ในปีฉลูเอกสกนั้น, มีพระราชบริหารให้ช่างปติสังขรน์วัดมเหยงค์น์, สเด็จพระราชดำเนินไปให้ช่างกะทำการวัดนั้นเนือง ๆ. บางทีก็สเด็จหยุดพระตำหนักริมวัดมเหยงค์นเดือนหนึ่งบ้าง, สองเดือนบ้าง, ว่าราชการหยู่ในที่นั้น. สามปีเสศ, วัดนั้นจึ่งสำเหร็ดแล้วบริบูรน์.

สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล, ให้ช่างปติสังขรน์วัดกุฎีดาวอันใหญ่, ในปีเถาะตรีสก. สเด็จไปทอดพระเนตรการที่วัดนั้น, เดือนหนึ่งบ้าง, สองเดือนบ้าง, เหมือนพระเชษฐาธิราช.

สามปีเสศ, วัดนั้นจึ่งสำเหร็จแล้วบริบูรน์.

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินนั้น, พอพระทัยทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์มัจฉาชาติ, ปลาใหญ่ปลาน้อยต่าง ๆ เปนอันมาก, ด้วยตกเบ็ดทอดแหแทงฉมวก, ทำที่กั้นเฝือกดักลอบไซ, กะทำการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ. ประพาสป่าฆ่าเนื้อนกเล่นสนุก, ด้วยดักแร้วดักบ่วง, ไล่ช้างล้อมช้างได้ช้างเถื่อนเปนอันมาก. เปนหลายวันแล้วเสด็จกลับคืนมายังพระมหานคร.

ในปีมะเส็งเบญจศกนั้น, ให้ฉลองวัดมเหยงคน์, ซึ่งพระราชสัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลเปนอันมาก. ซึ่งพระราชทานเครื่องบริขาร, แลวัตถุทานต่าง ๆ แก่พระสงฆ์พันหนึ่ง, ตามพระราชประเพณีมาแต่ก่อน. มีงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน, เสร็จบริบูรน์การฉลองนั้น.

ในปีมะเมียฉศก, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ให้ช่างไม้ต่อกำปั่นใหญ่ไตรมุข, ยาวสิบแปดวาสองศอก, ปากกว้างหกวาสองศอก, ให้ติดสมอใหญ่เท่าวัดมเหยงคน์. ห้าเดือนกำปั่นใหญ่นั้นแล้ว, ให้เอาออกไปยังเมืองมะริด, บันทุกช้างได้สามสิบตัวเสศ. ให้ไปขายช้างณะเมืองเทศโน้น. คนทั้งหลายลงกำปั่นใช้ไปไปถึงเมืองเทศ, แล้วขายช้างนั้นได้เงินแลผ้าเปนอันมาก. แล้วกลับคืนมายังเมืองมะริด, สิ้นปีเสศ.

ในปีมะแมสัปตศกนั้น, พระมหาอุปราชให้ฉลองวัดกุฎีดาว, บำเพ็ญพระราชกุศลให้ทานสักการะบูชาแก่พระรัตนตรัยเปนอันมาก. ให้เล่นงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน, การฉลองนั้นสำเหร็จบริบูรน์.

ในปีนั้นเจ้าพระอัยกีกรมหลวงโยธาทิพ, ทิวงคตณะพระตำหนักริมวัดพุทไธสวรรย์นั้น. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ให้ช่างไม้กะทำการเมรุ, ขื่อยาวห้าวาสองศอก, โดยสูงยี่สิบวาสองศอก, แลพระเมรุทองกลาง.

แลการพระเมรุทั้งปวงนั้น, หกเดือนเสศจึ่งแล้ว, เชินพระโกถทองขึ้นราชรถ พร้อมเครื่องอลงกตแห่แหนเปนอันมาก, นำมาสู่พระเมรุทอง, แลการที่บูชาให้ทานทั้งปวง, ตามหย่างพระราชประเพนีมาแต่ก่อน. สมโภชเจ็ดวัน, การสพนั้นสำเหร็ดบริบูรน์.

ลุสักราชได้ 1083 ปีฉลู ตรีสก, พระเจ้ากรุงเทพพระมหานคร, สเด็ดพระราชดำเนินไปทรงเบิกที่ปากน้ำท่าจีน. เมื่อไปถึงคลองมหาชัย, เห็นคลองนั้นขุดยังไม่แล้วค้างหยู่, ครั้นทรงเบิกแล้ว, กลับคืนมาถึงพระนคร. จึ่งทรงพระกรุนาตรัสสั่งให้พระราชสงครามเปนนายกอง, ให้กะเกนท์คนหัวเมืองปากใต้แปดหัวเมือง, ให้ได้คนสามหมื่นเสศ, สี่หมื่น, ไปขุดคลองมหาชัย. พระราชสงครามให้กะเกนท์จัดแจง, ได้พลนิกายสามหมื่นเสศ, แล้วถวายบังคมลาไป. ครั้นถึงคลองมหาชัย, จึ่งให้ฝรั่งเสศส่องกล้องแก้วดูให้ตรงปากคลอง, ปักกรุยลงเปนสำคัน. ทางไกลสามร้อยสี่สิบเส้น. ขุดที่ก่อนนั้น, ได้ที่แล้วหกเส้นเสศ, ยังไม่แล้วนั้นมาถึงสามร้อยสี่สิบเส้น. ให้ขุดคลองลึกหกสอก, กว้างแปดวาเท่าเก่า เกนท์กันเปนหน้าที่, คนสามหมื่นเสศ, ขุดสองเดือนเสศจึ่งแล้ว. พระราชสงครามกลับมาเฝ้ากราบทูนพระกรุนาให้ทรงทราบทุกประการ.

สมเด็ดพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบ, ทรงพระปีติปราโมทย์, จึ่งตั้งพระราชสงครามให้เปนพระยาราชสงคราม. แล้วพระราชทานเจียดทองเสื้อผ้าเงินตราเปนอันมาก. คลองนั้นชื่อคลองมหาชัยมาตราบเท่าทุกวันนี้.

ในปีขาลจัตวาสก, ทรงพระกรุนาโปรดให้พระธนบุรีเปนแม่กอง,

เกณฑ์พลนิกายหัวเมืองปากใต้, ได้คนหมื่นเศศ, ให้ขุดคลองเตร็ดน้อย, ลัดคุ้งปากคลองบางบัวทองนั้น, คดอ้อมนัก, ขุดลัดตัดให้ตรง. พระธนบุรีรับรับสั่งแล้วกราบถวายบังคมลามา, ให้เกณฑ์พลนิกายในบันดาหัวเมืองปากใต้, ได้คนหมื่นเศศ. ให้ขุดคลองเตร็ดน้อยนั้น, ลึกหกศอก, กว้างหกวา, ยาวทางไกลได้ยี่สิบเก้าเส้น. ขุดเดือนเศศจึ่งแล้ว. พระธนบุรีนั้นจึ่งกลับมากราบทูลพระกรุนาให้ซงซาบทุกประการ.

ในปีเถาะเบญจศกนั้น, พระบรมกษัตร์ทั้งสองพระองค์, สเด็จพระราชดำเนินไปประพาศโพนช้าง, นะป่าหัวเมืองนครนายกฝ่ายตะวันออก. ในเพลาราตรีนั้นเดือนหงาย, สเด็จไปไล่ช้างเถื่อน. พระจันทเข้าเมฆ. ช้างพระอนุชาธิราชขับแล่นตามไปทันช้างพระที่นั่งซง, ไม่ทันจะเกี่ยว, โถมแทงเอาท้ายช้างพระที่นั่งซง ควานท้ายช้างนั้น, กะเด็นตกจากช้างนั้นลง. ช้างซงเจบป่วยมาก, ก็ซวดเซแล่นไปในป่า. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, จึ่งขับช้างนั้นกลับมายังพลับพลาชัย พระมหาอุปราชไม่แกล้งจะให้ช้างแทง แต่หากเกี่ยวช้างนั้นมิทันที. ตกพระทัยเกรงพระราชอาญา. สเด็จตามไปเฝ้าที่พลับพลาชัย. จึ่งกราบทูลพระกรุนาว่า, ข้าแต่พระองค์ผู้ซงพระคุณอันประเสิด, ข้าพระเจ้าไม่ได้แกล้ง, แสงพระจันทเข้าเมฆมืดมัวเปนเงาร่มไม้, เห็นไม่ถนัด, จะเกี่ยวช้างไว้มิทัน. ได้ซงพระกรุนาอดโทสข้าพเจ้าเถิด. พระเจ้าหยู่หัวนั้นไม่สงสัย, จะได้ซงพระพิโรธขุ่นเคืองแก่พระอนุชาธิราชนั้นหามิได้, สั่งหมอให้รักษาช้างนั้น, แล้วกลับมาพระนคร.

ในปีเถาะเดือนสี่ข้างขึ้นนั้น, สมเด็จพระมหากษัตร, สเด็จพระราชดำเนินไปนำเพิ่มพระราชกุศลนะพระพุทธบาท, ด้วยบริวารยศศักดิ์

เปนอันมาก. ทั้งทางเรือเปนพยุหะยาตรา, ตามหย่างตามทำเนียมมาแต่ก่อน. ครั้นถึงพระพุทธบาทสเด็ดหยุ่ดำรกเสม, ขึ้นนมัสการสักการะบูชาพระพุทธบาท, กับด้วยพระอนุชาธิราช ๆ จึ่งกราบทูนพระกรุนาว่า, ขอพระราชทานชีวิต, เมื่อข้าพเจ้าขี่ช้างตามสเด็ดไป, แลช้างข้าพเจ้าแทงช้างพระที่นั่งซึ่งนั้น, ข้าพเจ้าจะได้มีใจเจตนาแกล้งจะให้ช้างข้าพเจ้าแทงช้างพระที่นั่งซึ่งนั้นหามิได้, เปนความสัจจริง. ข้าพเจ้าจะขอกะทำสัจสาบานในสำนักแห่งพระพุทธบาท ถวายแก่ตันเกล้าตันกะหม่อมบัดนี้.

สมเด็ดพระเชฐาธิราชซึ่งพระกรุนาโปรดดำหรัดว่า, พ่อเอ่ยข้านี้ไม่สงสัยแคลงแก่เจ้าดอก, หย่ากะทำสัจสาบานเลย. พระเคราะห์ข้าร้ายเอง. ตรัดแล้วบูชานมัสการพระพุทธบาท, บำเพ็นพระราชกุสลให้ทานเปนอันมาก. เล่นงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน บูชาพระพุทธบาทแล้ว, ถวายนมัสการลาพระพุทธบาท, กลับคืนมายังพระมหานคร.

จุลศักราชได้ 1087 ปีมะเส็งสัปตสก, เจ้าอธิการวัดป่าโมกเข้ามาหาพระยาราชสงครามแจ้งความว่า, พระพุทธไสยาสน์วัดป่าโมกนั้น, น้ำกัดเซาะตลิ่งพังเข้ามาถึงพระวิหารแล้ว. ยังอีกประมานสักปีหนึ่ง, พระพุทธไสยาสน์เห็นจะพังลงน้ำเสียแล้ว. พระยาราชสงครามได้ฟังดังนั้น, จึ่งเข้าไปเฝ้ากราบทูนพระกรุนา. ให้ซาบเหตุแห่งพระพุทธไสยาสน์นั้นทุกประการ. พระเจ้าหยู่หัวได้ซึ่งฟังดังนั้น, จึ่งปรึกสาด้วยข้าราชการทั้งปวง, มีเสนาบดีเปนอาทิว่า, เราจะรื้อพระพุทธไสยาสน์ไปก่อใหม่, จะดีหรือ ๆ จะชลอลากไปไว้ในที่ควนจะดี. พระยาราชสงครามจึ่งกราบทูนพระกรุนาว่า, ข้าพระพุทธเจ้าจะขอออกไปดูก่อน. แล้วถวายบังคมลาออกไปพิจารนาดูเห็นจะชลอลากได้. จึ่งกลับมากราบทูนพระกรุนาว่า, ข้า

พระพุทธเจ้าจะขออาสาชลอลากพระพุทธไสยาสน์, ให้ถึงที่อันควรให้จงได้.

สมเด็จพระมหาอุปราชเฝ้าอยู่ที่นั้นด้วย, ได้ซึ่งฟังดังนั้น, ไม่เห็นด้วย: จึ่งตรัสว่า, พระพุทธไสยาสน์นั้น, พระองค์ใหญ่โตนัก, เห็นจะชลอลากไม่ได้, กลัวจะแตกจะพัง, เปนการใหญ่มิใช่ของหล่อ. ถ้าไม่มีอันตรายก็จะดีอยู่. ถ้ามีอันตรายแตกพังหักทำลาย, จะอายอัปยศแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎรอำมาตย์เสนาข้าราชการ, เสียพระเกียรติยศจะลือชาปรากฏไปในนานาประเทศเปนอันมาก. ถ้าเรารื้อไปก่อใหม่ให้ดีงามกว่าแต่ก่อน, เห็นจะง่ายดีอีก. พระยาราชสงครามจึ่งกราบทูลพระกรุณาว่า, ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาชลอลากพระพุทธไสยาสน์, มิให้แตกหักพังไปเปนปรกติถึงที่ใหม่อันสมควรให้จงได้. ถ้าแลเปนอันตรายขอถวายชีวิต.

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ยังไม่วางพระทัย, จึ่งดำหรัสสั่งให้นิมนต์พระราชาคณะมาประชุม, แล้วตรัสว่า, ข้าแต่พระผู้เปนเจ้าทั้งปวง. เราจะรื้อพระพุทธไสยาสน์ก่อใหม่ไว้ในที่ควร, จะควรหรือมิควร. พระบาลีจะมีประการใดบ้าง. พระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรว่า, พระองค์ไม่แตกหักพังวิปริตเปนปรกติดีอยู่นั้น, จะรื้อไปก่อใหม่ไม่ควร. พระเจ้าแผ่นดินได้ซึ่งทราบดังนั้น, จึ่งตรัสสั่งให้พระยาราชสงคราม คิดกะทำการชลอลากพระพุทธไสยาสน์นั้น.

จุลศักราชได้ 1088 ปีมะเมียอัฐศก, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปวัดป่าโมก, ให้รื้อพระวิหาร. แล้วให้ตั้งพระตำหนักพลับพลาชัยใกล้วัดชีปะขาว, ยับยั้งรั้งแรมอยู่หกวันบ้างเจ็ดวันบ้าง, กับด้วยพระอนุชาธิราช, กลับไปกลับมา, ให้กะทำการอยู่สามวันบ้าง, สี่วันบ้าง, แล้ว

กลับมาพระนคร. พระยาราชสงครามเกณฑ์ให้ข้าราชการไปตัดไม้ยาวสิบสี่วา, สิบห้าวา, หน้าใหญ่ศอกคืบบ้าง, ยาวสี่วาห้าวาหน้าใหญ่ศอกหนึ่งบ้าง, ให้ได้มากทำตะเข้แม่สดึง. ให้เลื่อยเปนตัวไม้หน้าใหญ่ศอกหนึ่ง, หน้าน้อยคืบหนึ่ง, เปนอันมาก. ให้เอาเสาไม้ยางสามกำสามวา, กลึงเปนกง, เลื่อยกะดานหนาสองนิ้วจะปูพื้นทางที่จะลากตะเข้ไป, ให้ปราบที่ให้เสมอ, ทุบดีด้วยตะลุมพุกให้ราบเสมอ. ให้ฟั่นเชือกน้อยใหญ่เปนอันมาก. แล้วให้เจาะถานแท่นพระพุทธรูปนั้น, ช่องกว้างศอกหนึ่ง, เอาไว้ศอกหนึ่ง, ช่องสูงคืบหนึ่ง, เว้นไว้เปนพื้นปลา, เอาตะเข้แอบเข้าทั้งสองข้าง, ร้อยไม้ขวางทางที่แม่สดึง. แล้วสอดกะดานหนาคืบหนึ่งนั้น, บนหลังตะเข้ตลอดช่อง. แล้วเจาะขุดรื้อออกหว่างช่องกะดานที่เว้นไว้เปนพื้นปลานั้นออกเสีย, เอากะดานหนานั้นสอดให้เต็มทุกช่อง. แลการผูกรัดร้อยรั้งกระหนาบทั้งปวงมั่นคงบริบูรณ์. ห้าเดือนสำเหร็จแล้วทุกประการ.

ครั้นได้สุภวารดิถีเพลาพิชัยมงคลฤกษ์ดีแล้ว, ให้ชลอลากชักตะเข้รองพระพุทธไสยาสน์ไปเข้าที่อันจะกะทำพระวิหารนั้น, ได้สำเหร็จบริบูรณ์. สมเด็จพระมหากสัตรให้กะทำพระวิหารการเปรียญโรงพระอุโบสถ, พระเจดีย์, กุฎี, ศาลา, กำแพง. แลหอไตร, ฉนวนห้าสิบห้องหลังคามุงกระเบื้อง, แลส้วมถานสพานบันได, ห้าปีเศษจึงแล้ว, ยังไม่ได้ฉลอง.

ซึ่งประชวรหนักลง, จึงพระราชทานราชสมบัติ, มอบให้แก่เจ้าฟ้าอภัย. เหตุว่าพระอนุชาธิราชซึ่งพระผนวชหยู่. เจ้าฟ้านเรนทร์ก็ซึ่งผนวชหยู่. พระมหาอุปราชไม่เต็มพระทัย, ไม่ยอมอนุญาตให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัย. ถ้าให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้านเรนทร์, จึงจะยอมให้.

เจ้าฟ้านเรนท์นั้น, เปนกรมขุนสุเรนทพิทักส์เปนภิกขุภาวะ, เมื่อมิได้รับซึ่งราชสมบัติ, จึ่งมิได้ลาผนวชออก.

ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยพระบิดาให้อนุญาตแล้ว, จึ่งรับราชสมบัติ, ปรารถนาจะกะทำสงครามกันกับด้วยพระมหาอุปราช, จึ่งสั่งข้าราชการวังหลวงให้จัดแจงผู้คน, กะเกณท์กะทำการ, ตั้งค่ายคูดูตรวจตราค่ายรายเรียงลงไปตามคลองประตูข้าวเปลือก, จนถึงประตูจีน. จึ่งให้ขุนสรีคงยศไปตั้งค่ายริมสพานช้าง, คลองประตูข้าวเปลือกฟากตะวันตก, ให้รักสาหยู่ที่นั้น.

ในกาลนั้นพระมหาอุปราชได้ซึ่งซาบเหตุทั้งปวงนั้น, ให้ข้าราชการตั้งค่ายฟากคลองข้างตะวันออก, ให้รักสาค่ายในที่นั้น. พระราชบุตรแห่งพระมหาอุปราช, สเด็จตรวจค่ายมาตรงค่ายขุนสรีคงยศ, จึ่งตรัสถามว่า, ค่ายนี้ของใคร, เขากราบทูลว่า, ค่ายของขุนสรีคงยศ. ซึ่งพระโกรธจึ่งสั่งให้ขุนเกนหัดขึ้นบนเรือน, เข้าริมคลองส่องปืนตามช่องหน้าต่าง, ยิงขุนสรีคงยศถูกตาย, กลับมาทูนแถลงพระบิดา ๆ ตรัสว่า ด่วนยิงเขาก่อนไย. จึ่งกราบทูลว่า, จะเอาเริกส์เอาชัยไว้ก่อน.

แผ่นดินพระเจ้าหยู่หัวบรมโกฐ

จุลศักราชได้ 1094 ปีชวดจัตวาศก, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินซึ่งพระประชวรหนักลง ก็ถึงแก่ทิวงคตในเดือนยี่ข้างแรม, ไปโดยยถากัมแห่งพระองค์นั้น. พระเจ้ากรุงสรีอยุธยาบังเกิดในปีมะแม, อายุได้ยี่สิบแปดปี, ได้เสวยราชสมบัติยี่สิบหกพันสาเสส, พระชนมายุได้ห้าสิบสี่พรรสาเสสกะทำกาลกิริยา. ผู้ใดมีเมตตาไม่ค่าสัตว์อายุยืน, ไม่มีเมตตาค่าสัตว์อายุสั้น